Věduna Bubleová a kolektiv

METODIKA ADOPČNÍHO CENTRA

Průvodce pro práci s osvojitelskou rodinou

Adopční
centrum

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek
Praha 2017

Tato metodika byla vydána v rámci projektu „Centrum podpory náhradní rodinné péče II“, který je finančně podpořen Nadací Sirius. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz.

Děkujeme všem spolupracovníkům, kteří se podíleli na tvorbě a ověřování této metodiky. Taktéž děkujeme Nadaci Sirius za finanční a dlouhodobou podporu aktivit směřujících ke zlepšení péče o ohrožené děti v České republice.

METODIKA ADOPČNÍHO CENTRA
Průvodce pro práci s osvojitelskou rodinou

Autorský tým:
PhDr. Věduna Bubleová
Ing. Anna Bubleová
PhDr. Veronika Buriánová
Veronika Fišerová, DiS.
PhDr. Mgr. Lada Furmaníková, Ph.D.
Mgr. Tereza Landová
Mgr. Pavla Pokorná
Bc. Jan Vrzáček

© STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek, Praha 2017

Vydalo STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek
Jelení 91, 118 00 Praha 1
info@nahradnirodina.cz
www.nahradnirodina.cz
jako svou 20. publikaci

Odborná garantka: PhDr. Věduna Bubleová
Jazyková korektura: Zuzana Straková
Ilustrace: Jana Grohová
Sazba a tisk: Akční tisk, s.r.o.

ISBN 978-80-87455-28-9

OBSAH

SLOVO ÚVODEM 5

1. VÝCHODISKA PRO VZNIK ADOPČNÍHO CENTRA 7
1.1 Potřeby aktérů před přijetím dítěte do rodiny 7
1.2 Potřeby aktérů spojené s příchodem dítěte do rodiny 9
1.3 Potřeby aktérů v období adaptace dítěte v rodině 9
1.4 Potřeby aktérů v poadaptačním období 10

2. POSLÁNÍ, CÍLE A PRINCIPY ADOPČNÍHO CENTRA 11
2.1 Poslání Adopčního centra 11
2.2 Cíle Adopčního centra 12
2.2.1 Cíle ve vztahu k rodičům 12
2.2.2 Cíle ve vztahu k osvojeným a biologickým dětem 14
2.2.3 Cíle ve vztahu k veřejnosti 15
2.3 Základní principy Adopčního centra 15
2.3.1 Principy ve vztahu k práci s klientem 15
2.3.2 Principy ve vztahu k organizaci 17

3. PRŮBĚH SPOLUPRÁCE S KLIENTY 18
3.1 Informování o nabídce Adopčního centra 18
3.2 Vyjednávání o spolupráci 19
3.3 Formy spolupráce s klientem 20
3.3.1 Proces krátkodobé spolupráce s klientem 22
3.3.2 Proces dlouhodobé spolupráce s klientem 24

4. SLUŽBY ADOPČNÍHO CENTRA 32
4.1 Sociálně-právní a výchovné poradenství 34
4.1.1 Poradenství zaměřené na specifika náhradní rodinné péče 34
4.1.2 Práce s rodinou s využitím terapeutických technik 36
4.1.3 Intervence ve školských a jiných zařízeních 40
4.2 Edukačně-podpůrné skupiny 41
4.2.1 Edukačně-podpůrné rodičovské skupiny 42
4.2.2 Edukačně-podpůrné dětské skupiny 43
4.2.3 Edukačně-podpůrná setkání pro rodiny 45
4.3 Psychologické poradenství, diagnostika a psychoterapie 46
4.3.1 Psychologická diagnostika 46
4.3.2 Psychologické poradenství 47
4.3.3 Psychoterapie 48

4.4 Příklady specifických témat spojených s osvojením 49
4.5 Osvěta 51

5. PERSONÁLNÍ ZAJIŠTĚNÍ ADOPČNÍHO CENTRA 53
5.1 Složení týmu Adopčního centra 54
5.1.1 Základní tým Adopčního centra 54
5.1.2 Externí spolupracovníci 55
5.2 Práce se zaměstnanci – sociálními pracovníky 56
5.2.1 Výběr sociálních pracovníků 56
5.2.2 Zaškolování sociálního pracovníka 57
5.2.3 Hodnocení sociálního pracovníka a jeho profesní rozvoj 61
5.2.4 Podpora sociálních pracovníků 63

ZÁVĚREM 64

PŘÍLOHY 65

SLOVO ÚVODEM

Středisko náhradní rodinné péče (dále jen SNRP) se otázkám spojeným s osvojením věnuje již od roku 1994. Kromě přímé práce se zájemci o adopci a s osvojitelskými rodinami SNRP průběžně vyhodnocuje potřeby těchto rodin, realizuje výzkumy a analýzy zaměřené na jejich potřeby[1] a podněcuje legislativní a procesní změny stejně jako vývoj na poli náhradní rodinné péče, tak aby všem těmto zjištěním mohlo uzpůsobovat nabízené služby. Výsledkem této dlouhodobé práce je vznik Adopčního centra (dále jen AC) s komplexní, cílenou nabídkou podpůrných služeb pro osvojitelské rodiny i zájemce o osvojení[2].

Nabídka služeb AC směřuje k tomu, aby ohrožené děti, které se ocitly bez stabilního rodinného zázemí, mohly přicházet a žít v dobře připravených a stabilních rodinách. Proto je určena celému rodinnému systému, zaměřuje se na všechny členy rodiny, ale také na její širší okolí, jehož pochopení a podpora je důležitým protektivním faktorem. Při poskytování služeb vycházíme ze dvou základních předpokladů:

1. Pro zdravé fungování dítěte v rodině je zásadní zdravé fungování rodičů a rodiny jako celku. Podpora je proto poskytována osobám, které uvažují o přijetí dítěte a připravují se na ně, a rodičům, kteří již dítě přijali, aby tuto situaci zvládli, rozuměli potřebám konkrétního dítěte, uměli na ně adekvátně odpovídat.

2. Dítě je potřeba vidět a vnímat především jako konkrétní osobnost, i když se specifickými prožitky a potřebami spojenými s jeho vstupem do života. Nenahlížíme na dítě primárně jen skrze skutečnost osvojení.

Adopční centrum, tak jak je provozováno SNRP, prošlo a stále prochází vývojem. Postupně se mění a zvyšuje se rozsah poskytovaných služeb, počet klientů a v návaznosti na to i počet pracovníků. S rozvojem AC se ukazovala potřeba jasně vydefinovat dosud spíše intuitivně vnímaná poslání, cíle a východiska nabízených služeb, způsob práce s klienty nebo poskytované služby. Výsledná podoba Metodiky je reflexí těchto zkušeností a popisem dobré praxe práce AC.

---

[1] *Výzkumné a analytické zprávy jsou volně dostupné na stránkách Střediska náhradní rodinné péče: http://www.nahradnirodina.cz/publikace_a_texty_strediska_nrp*
Doporučujeme především následující publikaci: Bubleová, V., Novák, O., Vágnerová, M., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F. Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2014. Dostupné na: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/vyzkum_praxe_nahradni_rodinne_pece_v_ceske_republice_a_zkusenosti_akteru_s_touto_praxi.pdf

[2] *SNRP se věnuje přibližně 60 osvojitelským rodinám ročně a přibližně 25 zájemcům o osvojení.*

Inspirací k jejímu vzniku byla americká verze metodiky Healthy Family[3], s níž se ředitelka Střediska NRP Věduna Bubleová seznámila na stážích v letech 2000 a 2003 v USA na Clemson University v Jižní Karolíně. Tento americký model dále se svými kolegy rozpracovala jako podklad pro tuto Metodiku. Dalším podnětem pro vznik této publikace byl pohled psycholožky Veroniky Buriánové, která v roce 2016 analyzovala potřeby osvojitelských rodin Střediska NRP[4]. Finální verze je především zásluhou spolupráce týmu pracovníků AC s metodičkou Ladou Furmaníkovou.

V podobě, která je předkládána, nabízí metodika klíčová témata spojená s poskytováním podpory osvojitelským rodinám. Je rozdělena do pěti hlavních částí. Východiskem pro práci adopčního centra je reflexe potřeb rodin v různých fázích přijímání dítěte. Na první kapitolu o potřebách rodin navazuje část, která objasňuje poslání, formuluje cíle a vyzdvihuje základní principy práce AC. Ve třetí kapitole jsou shrnuty možné formy spolupráce s klienty, které reagují na různá nastavení klientů a jejich aktuální potřeby. Následně Metodika popisuje služby AC, které dokreslují také praktické kazuistiky. V závěrečné kapitole jsou shrnuty nároky na personální zajištění potřeb AC.

V textu metodiky se čtenář bude setkávat s několika pojmy, jejichž pojetí nemusí být jednoznačné. V rámci následujícího textu pracují autoři s pojmem adopce. Jsme si vědomi skutečnosti, že s účinností občanského zákoníku 1. 1. 2014 se právně změnil status adopce z formy náhradní rodinné péče na tzv. jinou formu rodičovství. Přesto, vzhledem k povědomí názvosloví u širší (i odborné) veřejnosti, je v této metodice adopce zahrnuta mezi formy NRP. Dalším pojmem vhodným k vysvětlení je slovo rodina, kterou pro účely práce v AC a navazující metodice pojímáme velmi široce. Zahrnuje nejen rodiče a dítě, ale též jednoho z rodičů s dítětem, samotné zájemce a žadatele o osvojení a páry bez ohledu na sexuální orientaci, ať již v manželství, či partnerství.

Věříme, že tato metodika může být inspirativní a nápomocná všem organizacím, které zvažují poskytování podpůrných služeb osvojitelským rodinám. Získají-li v ní inspiraci nebo začnou přemýšlet v souvislostech, které je dosud nenapadaly, či se díky ní vyhnou některým pochybením, budou schopny lépe zhodnotit personální a organizační nároky potřebné k realizaci AC, splní tato metodika svůj účel. Celorepublikové rozšíření nabídky a dostupnosti služeb pro zájemce o osvojení a pro osvojitelské rodiny je přesahem metodiky.

---

[3] *Frankel, S., Friedman L., Johnson, A., Thies-Huber, A., Zuiderveen, S. Healthy Families America Site Development Guide. Prevent Child Abuse America: Chicago, IL, 2000.*

[4] *Buriánová, V. Analýza potřeb rodin s osvojeným dítětem. Praha 2016. Neveřejné – pro potřeby Střediska NRP.*

1. VÝCHODISKA PRO VZNIK ADOPČNÍHO CENTRA

Služby Adopčního centra vycházejí především ze specifických potřeb osvojitelských rodin, resp. z potřeb jednotlivých jejích členů v různých fázích procesu osvojování dítěte. Své potřeby tak mají rodiče, kteří o přijetí dítěte uvažují, čekají na ně, přijímají je do rodiny nebo se potýkají se specifickými situacemi spojenými s osvojením. Své potřeby mají také přijímané děti, ale také další děti v rodině, ať již biologické, či dříve přijaté. Adopční centrum může reflektovat v nabízených službách a podpoře i potřeby dalších osob, kterých se osvojení dotýká, především pak těch, které jsou v blízkém vztahu s osvojitelskou rodinou: členů širší rodiny (zejm. prarodičů), přátel, případně těch, které s osvojitelskou rodinou přicházejí do profesionálního kontaktu (např. zástupci škol nebo jiných veřejných služeb). I tyto osoby mohou mít své specifické potřeby: mohou chtít otevřeně se ptát a získávat kvalifikované informace, sdělovat své pocity spojené s příchodem nového dítěte nebo mohou například potřebovat podporu při přijetí své nové role (např. nebiologických prarodičů). Těmto osobám Adopční centrum nabízí podporu především (ale nejen) v případě, kdy to potřebují členové osvojitelské rodiny a po dohodě s nimi. Ukazuje se totiž, že podpora širší rodiny a blízkého okolí je velmi významným protektivním faktorem v životě osvojitelských rodin. Klíčovými aktéry, na jejichž potřeby AC reaguje, však zůstávají členové nejužší rodiny.

1.1 Potřeby aktérů před přijetím dítěte do rodiny

Podporu AC mohou vyhledávat již ***lidé, kteří zvažují osvojení***, ačkoli samotnou žádost o osvojení ještě nepodali. Může se jednat o bezdětné páry, které jsou ve složité životní situaci, které přicházejí s obavami, často s pocitem selhání, některé si prošly i zásadními životními ztrátami (např. úmrtí dítěte, opakovaně neúspěšné pokusy o otěhotnění atp.). Klíčové je pro ně naplnění potřeby „mít dítě", zatímco pomoc dítěti pro ně může být až druhotná. U některých párů se také mohou u každého z členů lišit představy a očekávání. Potřebují proto pochopení a porozumění pro to, co prožívají a podporu v ujasnění a reálném zhodnocení svých očekávání, představ a možností (včetně utvoření představy o tom, jaké dítě by mohly přijmout a reflexe možného vlivu příchodu dítěte na aktuální rodinné vztahy). Některé páry mohou také potřebovat zorientovat se ve své situaci a pojmenovat ji (ve smyslu odlišení neplodnosti od bezdětnosti). Dále pak mohou potřebovat informace o tom, jaké mají v této situaci možnosti. Již v této fázi, kdy se teprve rozhodují o osvojení, případně zvažují různé varianty, mohou tito lidé ocenit sdílení specifické zkušenosti

s lidmi, kteří již s osvojením mají zkušenosti. Mohou se tak objevovat témata kolem identity dítěte i rodičů, osobní historie nebo téma osvojení dítěte jiného etnika.

Zájemci o osvojení (tedy ti, kteří se již pro osvojení rozhodli) se mohou ztrácet v náležitostech celého procesu osvojení, mohou pochybovat o tom, zda úřady v jejich případě postupují správně (např. při neúměrném protahování celého procesu), mohou hledat jiné cesty, jak získat dítě do péče (např. přímá adopce), či mohou mít nedostatečné nebo zkreslené informace o tom, co může obnášet výchova osvojeného dítěte. Potřebují proto relevantní informace (formální stránky procesu, specifické potřeby dětí v NRP apod.) a také podporu v ujasnění si svých představ, reflexi a reálné zhodnocení vlastních očekávání a možností včetně vlivu příchodu dítěte na aktuální rodinné vztahy. Zájemci o osvojení v této fázi velmi vítají možnost zprostředkování bezpečného kontaktu s rodinami, které již o přijaté děti pečují. Toto období je uzavřeno velmi specifickou situací rozhodování o přijetí konkrétního dítěte do rodiny. Zájemci v tuto chvíli potřebují podpořit v rozhodování, zda chtějí a mohou konkrétní dítě přijmout (např. potřebují porozumět informacím, které o dítěti dostávají, nebo zvážit, zda dítě odpovídá jejich předchozím představám a požadavkům), tak, aby jejich rozhodnutí nebylo po dlouhé době čekání unáhlené.

Sourozenci se mohou očekávaným příchodem dalšího dítěte cítit nejistí či ohrožení a mohou také mít zkreslená očekávání a představy. Potřebují být zahrnuti do procesu přípravy na příchod[5] nového člena rodiny – potřebují o všem otevřeně mluvit, vědět co a proč se bude dít a že jejich názor je považován za důležitý.

Základní potřebou ***dítěte*** je jistý a stabilní vztah s pečující osobou – existuje např. možnost umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu (PPPD) před jeho příchodem do stabilní osvojitelské rodiny. Ve fázi před příchodem do nové rodiny dítě potřebuje vědět, co se děje a co, kdy a proč bude následovat. Velmi nápomocný pak může být také někdo stabilní a bezpečný, kdo dítě celým procesem provede. Pro pozdější vědomí zachování kontinuity života dítěte je velmi významným posilujícím prvkem, pokud může někdo život dítěte v tomto období dokumentovat (pracovníci porodnice, pracovníci kolektivních zařízení, pěstouni na přechodnou dobu atd.).

---

[5] Nutnost zahrnutí dětí žijících v rodině osob vhodných stát se osvojiteli je obsažena v novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, účinné od 1. 1. 2013.

1.2 Potřeby aktérů spojené s příchodem dítěte do rodiny

Rodiče mohou být znejistěni některými projevy dítěte i jejich nelehkou a často velmi dlouhou cestou za vytouženým potomkem. Mohou mít obavy, jak vše zvládnou. Potřebují mít proto zejména objektivní informace o dítěti – o jeho zdravotním, psychickém a sociálním stavu, o biologické rodině, historii dítěte a možných specifických projevech v jeho chování a vývoji. Měli by být informováni o tom, že vývoj dítěte může být například ve srovnání s vrstevníky nebo dalšími dětmi v rodině nerovnoměrný a že některé projevy dítěte mohou (ale nemusí) souviset s ranými traumaty, kterými si dítě prošlo.
I proto, že řada z nich má jen malou nebo žádnou zkušenost s péčí o děti, je pro ně důležité také vědomí, že se mají kam obrátit v případě, že potřebují radu či podporu, že v dané situaci nejsou sami (jako ideální se jeví navázání spolupráce s odborníky ještě ve fázi zájmu o zprostředkování osvojení – navázání vztahu důvěry).

Sourozenci potřebují mít možnost se otevřeně ptát na vše, co je zajímá, a sdělovat rodičům případné obavy.

Dítě se potřebuje rozloučit s původním prostředím (adekvátně věku) a klidně a postupně navazovat vztahy v nové rodině. Důležité je vnímat a respektovat individuální tempo dítěte při navazování vztahu s novým prostředím, překlápění vazby apod. Ulehčit dítěti změnu prostředí mohou známé prvky (hračka, známé vůně, hudba, počáteční dodržování denního režimu, na které je dítě zvyklé, apod.). Dítě je potřeba také pomalu seznamovat s pravidly a principy, které v nové rodině platí. I to, co je pro všechny členy rodiny úplnou samozřejmostí, může být pro dítě zcela nové.

1.3 Potřeby aktérů v období adaptace dítěte v rodině

Rodiče si zvykají na novou roli, do které se oproti rodičům, kterým se narodí biologické dítě, mohou dostat velmi rychle. Potřebují informace o vhodných přístupech, kterými lze přispět k dobré adaptaci dítěte v rodině, a také podporovat rodičovskou sebedůvěru a z ní plynoucí vědomí rodičovských kompetencí. Rodina potřebuje dostatek prostoru pro navazování vztahů v nově vzniklé rodině, zvykání si jeden na druhého a na nový režim. V této fázi bývá proto velmi významné pomoci rodině při zajištění legislativních a administrativních záležitostí procesu osvojení.

Dítě potřebuje především intenzivní individuální pozornost a skrze ni saturovat základní psychické potřeby – jistoty, bezpečí a pevné emoční vazby. Důležitá je také akceptace osvojeného dítěte sourozenci.

Sourozenci rovněž potřebují dostatek pozornosti věnované jejich adaptaci – nový člen rodiny pro ně představuje novou situaci – musí se dělit o věci, ale také o čas strávený s rodiči, příp. širší rodinou. Podpůrné bývá, pokud je možnost pravidelně si vytvořit alespoň malý prostor i pro individuální trávení času sourozenců s rodiči.

1.4 Potřeby aktérů v poadaptačním období

Výchova přijatého dítěte je spjata s tématy, která nějakým způsobem řeší všechny osvojitelské rodiny. Je důležité, aby rodiče přistupovali k těmto tématům citlivě a adekvátně věku a konkrétní osobnosti dítěte. Ústředních tématem je práce s minulostí dítěte a utváření jeho zdravé a pevné identity.

Rodiče potřebují vědět, že existuje nabídka komplexní odborné podpory, které mohou využít i když aktuálně neřeší žádné krizové situace, a že nabízená podpora může mít ryze preventivní a edukační charakter. Z naší zkušenosti vyplývá, že náhradní rodiče vyhledávají kromě informací o vhodných výchovných přístupech zejména bezpečný prostor pro sdílení zkušeností s výchovou přijatých dětí. Vědomí, že v podobné životní situaci nejsou sami, bývá pro rodiče velmi posilující. Rodiče potřebují nezřídka podpořit také v přijetí faktu, že žádné rodičovství se neobejde bez občasných obtíží, nejistoty, pocitů selhání a stavu vyčerpanosti a že takové pocity nesvědčí o rodičovské neschopnosti. Důležité je dále nastavení funkční komunikace se širší rodinou a okolím, jež se cílenou osvětou stává zpravidla k tématu NRP citlivější (pedagogové, lékaři apod.).

Potřeba cílené odborné pomoci často dále nabývá na významu v případech, kdy má osvojené dítě specifické potřeby (zdravotní handicap, závažnější emoční poruchy, obtíže spojené s psychickým onemocněním, pokud je dítě jiného etnika než rodiče apod.) nebo během náročnějších životních období rodiny (jako je zpravidla období adaptace, nástup do předškolních a školských zařízení, při příchodu sourozence do rodiny či v období puberty nebo osamostatňování se).

Dítě potřebuje především saturovat základní psychické potřeby (jistoty, bezpečí) a pevné emoční vazby (bezpodmínečné přijetí). Pro budování zdravé a pevné identity pak dítě také potřebuje citlivě podané a pravdivé informace o své historii (přiměřeně věku, vývoji a konkrétní osobnosti dítěte). Důležité je dále reflektovat potřebu dítěte orientovat se v tom, co se od něj očekává a kde jsou nastavené hranice (nároky na jeho výkon by měly odpovídat jeho možnostem a schopnostem). S rostoucím věkem bývá stále důležitější také akceptace dítěte ze strany vrstevníků a širšího okolí. Je proto důležité, aby dítě porozumělo běžným sociálním normám a rozvíjelo své sociální a komunikační

dovednosti. Pro dítě bývá rovněž velmi podpůrné vědomí, že není jediné, které vyrůstá v osvojení, ale že i jiné rodiny vznikly a vznikají touto cestou.

Všechna specifická témata náhradní rodinné péče se dotýkají také dalších dětí v rodině, které rovněž potřebují adekvátní podporu, relevantní informace a dostatečný prostor pro sdílení svých myšlenek, přání a obav. Vyžaduje-li výchova přijatého dítěte vzhledem k jeho specifickým potřebám zvláštní pozornost, je důležité, aby se při řešení vzniklých situací nezapomínalo na potřeby sourozenců.

2. POSLÁNÍ, CÍLE A PRINCIPY ADOPČNÍHO CENTRA

Základní rámec služeb AC tvoří jednak poslání a cíle, jež jsou odvozené z potřeb klíčových aktérů: rodičů, osvojovaného dítěte a dalších dětí v rodině, a které určují, k čemu by služby poskytované v AC měly směřovat. Dalším východiskem poskytování služeb jsou principy AC, a to jak ve spolupráci s rodinami, tak ve vztahu k organizaci.

2.1 Poslání Adopčního centra

Adopční centrum zajišťuje komplexní podporu pro žadatele o osvojení a osvojitelské rodiny. Jeho posláním je umožnit ohroženým dětem, které se ocitly bez stabilního rodinného zázemí, aby přicházely a žily v připravených, kompetentních a stabilních rodinách. AC proto poskytuje především rodičům, kteří uvažují o přijetí dítěte, připravují se na ně, nebo již dítě přijali, cílenou komplexní podporu, aby tuto situaci zvládli, rozuměli potřebám konkrétního dítěte a uměli na ně adekvátně odpovídat. Další podporu pak poskytuje i přijímanému dítěti, dalším členům rodiny a blízkým osobám.

Dále AC realizuje také osvětovou činnost zaměřenou na zvyšování povědomí odborné i neodborné veřejnosti o náhradní rodinné péči a ohrožených dětech.

Služby AC jsou tak určeny především:

- zájemcům (jednotlivcům nebo párům), kteří o osvojení uvažují nebo o ně mají již zažádáno a připravují se na ně[6];

[6] *V tomto materiálu vycházíme z procesu práce s klientem, nikoli z fází osvojení, tak jak jsou definovány zákonem. Z tohoto důvodu nepoužíváme termín žadatel.*

- rodičům, kteří dítě osvojili;
- osvojeným dětem;
- biologickým a dalším dětem v rodině (např. v pěstounské péči);
- členům širší rodiny zájemců/rodičů nebo jiným blízkým osobám.

Kromě toho jsou služby AC poskytovány ještě dalším osobám, které mají zájem o řešení situace nebo o informace spojené s osvojením (dospělí, kteří vyrostli v osvojitelské rodině, členové původních/biologických rodin osvojených dětí, pracovníci OSPOD, organizace poskytující služby pěstounům nebo osvojitelům atd.).

2.2 Cíle Adopčního centra

Adopční centrum má cíle vzhledem ke všem uvedeným skupinám. Vychází však z předpokladu, že pro úspěšné fungování dítěte v rodině je zásadní zdravé fungování rodičů a rodiny jako celku. Proto je práce zaměřena především na rozvoj a podporu rodičů ve zvládání situace osvojení.

2.2.1 Cíle ve vztahu k rodičům

Cíle AC se liší podle fáze, ve které se zájemci/rodiče nacházejí, vždy však vychází z poslání AC. Zároveň se jedná o cíle, které jsou naplňovány ve spolupráci s rodinami.

Zájemcům ve fázi zvažování osvojení a vyjednávání o něm může AC sloužit k tomu, aby:

- se zorientovali ve vlastní situaci, ujasnili si, zda chtějí a mohou přijmout dítě do své rodiny;
- ujasnili si vlastní představu o dítěti, které by chtěli a mohli přijmout do rodiny, a vytvořili si představu o tom, jak by jejich život s dítětem vypadal;
- získali realistické informace o náhradní rodinné péči/osvojení, o tom, pro jaké děti jsou hledány rodiny, jaké jsou potřeby těchto dětí;
- zvládli vyjednávání s úřady a byli schopni zařídit záležitosti související s osvojením;
- získali informace a podporu jiných rodin, které mají zájem o osvojení nebo již dítě osvojily;

… a šli tak případně do další fáze silnější, s jasnými informacemi i očekáváním.

Zájemcům ve fázi zvažování osvojení konkrétního dítěte může AC sloužit k tomu, aby:

- udělali kvalifikované rozhodnutí o přijetí konkrétního dítěte do rodiny, a to s ohledem na své požadavky a celkový kontext, a v situaci, která může být velmi emocionálně náročná;
- spolupracovali efektivně a bezpečně s pěstouny na přechodnou dobu nebo zařízením, kde je dítě prozatím umístěno;

… a šli tak případně do další fáze silnější, s volbou, která pro ně i pro dítě bude nejperspektivnější.

Rodičům bezprostředně po přijetí dítěte do péče může AC sloužit k tomu, aby:

- si co nejsnáze a co nejrychleji vytvořili vztah s dítětem, aby rozuměli, prostřednictvím čeho se vztah děje a vytváří a aby uměli být ve vytváření vztahu aktivní;
- rozuměli potřebám přijatého dítěte a uměli odlišit, jaké projevy mohou být „normálním" projevem dítěte a jaké mohou být projevem raných traumat;
- uměli zacházet se vztahem k dalším, biologickým nebo dříve přijatým dětem;
- se našli ve své nové rodičovské roli a také v roli osvojitele, aby rozuměli těmto novým rolím nejen ve vztahu k dítěti, ale i ve vztahu k partnerovi, dalším dětem, ve vztahu k širší rodině nebo okolí;
- zdravě pracovali s tématem identity přijatého dítěte (téma osvojení: odkud a proč dítě přišlo, historie dítěte atp.);
- našli jistotu v přístupu a ve výchově dítěte;
- dostali informace v souvislosti s právní a administrativní stránkou procesu osvojení (návrh na předběžné opatření, svěření dítěte do péče před osvojením, návrh na osvojení, zápis do matriky, vydání rodného listu, nástup na mateřskou dovolenou, rodičovská dovolená atp.);
- vyjasnili si, zda a případně jaký vztah chtějí udržovat s pěstouny nebo zařízením, ze kterého dítě přišlo;

… a šli tak do další fáze silnější jako rodina, kde každý má své místo a roli, kde rodiče rozumějí potřebám a projevům přijatého dítěte, kde je vyřešena právní situace tohoto dítěte a kde jsou položeny základy stabilního vztahu mezi rodičem a osvojeným dítětem.

Rodině s přijatým dítětem, která zažívá složité situace, může AC sloužit k tomu, aby její členové:

- zvládali nové složité situace, do kterých se průběžně dostávají (nástup do školky nebo školy, problémy ve vztazích se sourozenci přijatého dítěte atp.);
- prohlubovali své porozumění projevům a potřebám přijatého dítěte, uměli v dalších obdobích jeho vývoje odlišit, jaké projevy chování jsou běžné a jaké mohou mít souvislost s ranými traumaty;
- přijali a uměli zacházet se svou identitou rodiče – osvojitele;
- uměli podpořit rozvoj identity dítěte v souvislosti s tématem osvojení;
- měli kontakt na odborníky, kteří se tématem osvojení zabývají, rozumějí mu a umějí s ním zacházet (speciální pedagog, psycholog, právník atp.);

… a měli tak rodičovské a osvojitelské sebevědomí a kompetence ve vztahu k dítěti, k sobě samému, k rodině i blízkému okolí, které dítěti umožní vyrůstat ve stabilní a zdravé rodině.

2.2.2 Cíle ve vztahu k osvojeným a biologickým dětem

Přijaté děti nebo další děti v osvojitelských rodinách nejsou z výše uvedených důvodů primární cílovou skupinou AC. Jsou však mapovány jejich potřeby a pracovníci AC jim nabízejí podporu v situacích, kdy je užitečné s dětmi a rodiči spolupracovat samostatně.

Dětem, které jsou přijímané do rodin, může AC sloužit k tomu, aby:

- přijaly svou identitu osvojeného dítěte (téma biologických rodičů, opuštěnosti, ne/podobnosti s rodiči, změny jména atd.), případně znaly své etnické kořeny;
- uměly efektivně komunikovat s rodiči, sourozenci nebo dalšími osobami v širší rodině;
- přijaly „rodiče“ jako rodiče a „sourozence“ jako sourozence;
- rozvinuly potřebné sociální kompetence (např. v oblasti komunikace s vrstevníky, spolužáky, dále i například s partnerem).

Dalším, biologickým nebo dříve osvojeným dětem může AC sloužit k tomu, aby:

- zpracovaly téma nového sourozence zdravým způsobem;
- přijaly svou identitu sourozence osvojeného dítěte a uměly s ní zacházet i ve vztahu k dalším dětem (např. spolužákům).

2.2.3 Cíle ve vztahu k veřejnosti

Další cíle AC jsou směřovány k odborné (úřady, neziskové organizace, školská zařízení atp.) i neodborné veřejnosti. Veřejnosti AC pomáhá:

- předcházet nebo měnit stereotypy a obavy spojené s náhradní rodinnou péčí, zejména adopcí;
- mít informace o požadavcích a průběhu adopce;
- mít informace a rozumět specifikům a přínosům adopce.

2.3 Základní principy Adopčního centra

Adopční centrum má principy, které jsou naplňovány ve spolupráci s klientem, a principy, které se vztahují k organizaci (viz schéma 1).

Principy AC ve vztahu k práci s klientem:

- Rodina jako celek – klíč k úspěšnému osvojení
- Klient jako partner v hledání řešení
- Zaměření na dítě, nikoli na skutečnost osvojení
- Dobrovolnost
- Včasnost

Principy AC ve vztahu k organizaci:

- Flexibilita a komplexnost služeb
- Průběžná reflexe nastavení služeb
- Odbornost pracovníků
- Spolupráce se stabilními odborníky

Schéma 1: Principy Adopčního centra

2.3.1 Principy ve vztahu k práci s klientem

Rodina jako celek – klíč k úspěšnému osvojení

Pro AC je na prvním místě dítě a jeho potřeby. Pro jeho zdravé fungování je zásadní zdravé fungování rodičů a rodiny jako celku. Pro práci AC je tak klíčové, aby si rodiče s dítětem vytvořili vztah, aby uměli naplňovat jeho potřeby a aby právě oni uměli zvládat a řešit situace s osvojením spojené. Vztahy v rodině

tvoří úzce provázaný systém a jednotliví členové se vzájemně ovlivňují. Chceme-li podpořit konkrétního člena rodiny, a dítě obzvlášť, musíme brát v úvahu i všechny další členy a rodinnou dynamiku. Proto je práce AC zaměřena na rozvoj a podporu rodičů a rodinný systém je tak ovlivňován, pokud je to možné a vhodné, především skrze ně.

Klient jako partner v hledání řešení

Klienti AC nejsou pasivními příjemci podpory, ale jsou partnery v procesu plánování a poskytování služby. Klienty AC spojuje obdobná životní situace, tj. zájem o přijetí dítěte či výchova přijatého dítěte. To ovšem neznamená, že jejich potřeby jsou zcela totožné. Je sice možné definovat obecný rámec potřeb rodin, každá rodina má však jiné konkrétní potřeby a přání, potřebuje různou formu a intenzitu podpory a má jiné možnosti a limity. Pracovník je touto jejich situací provází, a přestože může nabízet i konkrétní možnosti řešení, nabízí je vždy s respektem k tomu, že ač je odborníkem s praxí v problematice NRP, není odborníkem na potřeby konkrétní rodiny ani na způsoby řešení problémů, kterými rodina prochází. Každé řešení je spojeno s určitými nároky a pouze rodina sama může rozhodnout, jaké nároky zvládne. Výjimky, kdy iniciativu přebírá AC, tvoří situace spadající pod oznamovací povinnost dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (děti uvedené v § 6) a dle trestního zákoníku.

Zaměření na dítě, nikoli na skutečnost osvojení

Důležitým prvkem poradenské práce je podpora rodiny v porozumění a zacházení s krátkodobými i dlouhodobými následky psychické deprivace a subdeprivace nebo s následky raných traumat dítěte. Na druhou stranu je však potřeba vnímat jedinečnost každého dítěte a jeho situace a důsledně individuálně zvažovat a posuzovat jeho projevy a možné způsoby práce s nimi. Ne všechny projevy dítěte musí být právě důsledkem jeho předchozích zkušeností. Důležité je zhodnotit, zda hledání příčin a souvislostí projevů chování ve skutečnosti, že dítě bylo osvojeno, je pro dítě a rodinu užitečné, či vede spíše k nálepkování dítěte. Fakt, že dítě je osvojené, se nesmí stát důležitějším než potřeby konkrétního dítěte.

Dobrovolnost

Skutečnost osvojení nepovažujeme za automatický důvod pro zvýšenou pozornost či kontrolu ze strany pracovníků, i když výchova osvojeného dítěte může být spojena s vyššími nároky na pečovatele. Služby AC jsou poskytovány na základě dobrovolného rozhodnutí klientů, kteří mohou spolupráci zahájit, stejně jako ukončit ve chvíli, kdy už ji nepovažují za potřebnou a užitečnou.

Včasnost
Jako velmi užitečná se ukázala spolupráce s klienty již ve fázích předcházejících samotnému osvojení (rozhodování o osvojení nebo podávání žádosti o osvojení). Provázení procesem prověřování, příprav a čekání na svěření dítěte dává prostor pro navázání vztahu důvěry mezi klientem a pracovníky AC. Pro klienty poté může být snazší obrátit se na AC s citlivějšími a náročnějšími tématy. Včasné řešení relevantních témat pak snižuje riziko vzniku případných problémů či jejich gradace.

2.3.2 Principy ve vztahu k organizaci

Flexibilita a komplexnost služeb
Služby AC jsou nastaveny tak, aby mohly pružně reagovat na co nejširší spektrum potřeb klientů. AC proto nabízí krátkodobou i dlouhodobou, občasnou i intenzivní, individuální i skupinovou formu podpory. Podpora je zaměřena na řešení náročných situací, ale také na citlivé seznámení s tématy, se kterými se mohou v budoucnu setkat. Zaměření služeb je jak intervenční, tak preventivní. Významným preventivním prvkem je kromě vzdělávání i vytvoření bezpečného prostoru pro vzájemné potkávání se s lidmi s obdobnou životní zkušeností a možnost sdílení. Klienti zapojení do preventivních programů bývají více vnímaví k projevům dětí, ale také k vlastnímu prožívání.

Průběžná reflexe nastavení služeb
Činnost AC vychází z potřeb klientů. Ty se však mohou vyvíjet a měnit (např. vlivem legislativních změn), proto je důležité průběžně reflektovat, zda forma a nastavení služeb nevyžadují inovace. AC by proto mělo od klientů pravidelně zajišťovat hodnocení svých služeb, mapovat potřeby cílové skupiny na základě vlastních nebo publikovaných výzkumných zpráv a se zjištěnými poznatky pracovat ve smyslu zvyšování kvality poskytovaných služeb.

Odbornost pracovníků
Vzhledem ke specifičnosti a citlivosti témat spojených s NRP považujeme za nezbytné, aby podpora v rámci AC byla poskytována erudovanými odborníky (specifické vzdělání či profesní zkušenosti v oblasti NRP) s dobrou osobnostní výbavou (schopnost navázat podpůrný a partnerský vztah s klientem, empatie, kreativita, nehodnotící přístup atd.). Za jednu z klíčových kompetencí pracovníka považujeme schopnost reflektovat limity svých odborných kompetencí, ale také schopnost reflektovat limity a kompetence organizace a schopnost zacházet s nimi (např. předáním kontaktu na konkrétního externího odborníka, pokud klient souhlasí).

Spolupráce se stabilními odborníky
Potřeby klientů AC jsou natolik rozmanité a specifické, že je nutné navázání stabilní, dlouhodobé spolupráce AC s odborníky, kteří se v NRP orientují a mají s ní zkušenosti. Přestože rozhodnutí, zda a na koho se klient obrátí, je vždy na něm samotném, je užitečné moci takové kontakty klientovi předat.

3. PRŮBĚH SPOLUPRÁCE S KLIENTY

Adopční centrum nabízí dvě základní formy spolupráce v závislosti na situaci rodiny, aktuálních možnostech, preferencích a potřebách rodiny nebo jiných osob, které se zajímají o osvojení: krátkodobou a dlouhodobou. Spolupráci s klienty však předchází informování veřejnosti a zveřejnění informací o nabízené podpoře a poskytovaných službách tak, aby byly potencionálním klientům dostupné.

3.1 Informování o nabídce Adopčního centra

Rodiny, které o osvojení uvažují nebo o ně mají již zažádáno a připravují se na ně, nebo rodiny, které již dítě přijaly, se mohou stát klienty AC a získávat tak potřebnou podporu pouze v případě, že se o těchto službách dozvědí. Informování potencionálních zájemců o služby může probíhat prostřednictvím:

- spolupráce s městskými a krajskými úřady (OSPOD), které mohou zájemce o osvojení a jiné formy NRP o činnosti AC informovat, mohou zájemcům předávat letáky s informacemi o AC, uvést informace a odkazy na AC na svých webových stránkách apod.;
- informačního setkání pro veřejnost (žadatele), o kterém mohou být zaslány informace na městské a krajské úřady (OSPOD) s žádostí o předání žadatelům v evidenci;
- předávání informací o možnostech a nabídce AC klientům, kteří využívají krátkodobého, zejména jednorázového poradenství (např. na konci telefonátu nebo e-mailu);
- účasti na odborné přípravě osob k přijetí dítěte do rodiny pořádaných organizacemi pověřenými krajským úřadem a představení nabízených služeb;
- spolupráce s jinými organizacemi, které působí v oblasti NRP a chtějí nabídnout jiné nebo další služby;

- zajištění informací o AC v adresářích služeb (místně nebo tematicky zaměřených);
- webových stránek AC nebo sociálních sítích (např. Facebooku);
- účastí na veletrzích neziskových organizací;
- medializace (příspěvky, rozhovory atp. v médiích).

Osvědčilo se také šíření nabídky služeb AC prostřednictvím doporučení od spokojených klientů (klienty lze v takovém kroku podpořit).

3.2 Vyjednávání o spolupráci

Spolupráce, ač může mít různé formy (viz kap. 3.3), je vždy zahájena vyjednáváním mezi pracovníkem AC a rodinou (nebo jejími jednotlivými členy) o tom, zda a za jakých podmínek by bylo možné a vhodné spolupracovat. Obvykle je také součástí tohoto dojednávání informování o nabídce služeb AC a možnostech spolupráce. Je také důležité mít na paměti, že tento počáteční kontakt slouží nejen k předání informací a vyjasnění forem spolupráce, ale je zde také – a to je klíčové pro další spolupráci – zakládán vztah důvěry mezi pracovníkem a klientem.

Vyjednávání může být jen velmi stručnou úvodní fází rozhovoru (zejména telefonického, ale i osobního, zejména pokud má klient konkrétní dotaz nebo požadavek), nebo může být dokonce redukováno na zvažování možnosti odpovědi při e-mailovém kontaktu. Na druhou stranu mohou zájemci potřebovat více času na rozmyšlení, která forma spolupráce jim bude vyhovovat. Pak se může vyjednávání odehrát i v několika setkáních. Při osobním rozhovoru, který může být realizován v prostorách AC, ale v odůvodněných případech i jinde (např. v domácnosti klientů krátce po přijetí dítěte), pak pracovník v této počáteční fázi kontaktu obvykle zjišťuje, v jaké je zájemce situaci, co potřebuje, jaká má očekávání, a současně podává informace o tom, v jakých formách a jakým způsobem jsou služby AC poskytovány a seznamuje také s pravidly, principy a postupy poskytovaných služeb. Během této počáteční fáze se tak dojednává nebo ukáže, které služby AC nejlépe odpovídají aktuálním potřebám a možnostem zájemců a zda se bude jednat o spolupráci krátkodobou, nebo dlouhodobou. Výběr formy spolupráce provádějí zájemci ve spolupráci s pracovníkem, který může doporučit vhodný postup.

Další průběh spolupráce se liší podle dojednané formy spolupráce a bude popsán v následujících kapitolách.

Odmítnutí spolupráce s klientem
Pracovníci AC mohou odmítnout spolupráci s klientem v těchto případech:

- kapacita služby je naplněna; v takovém případě zájemce evidují a služby mu nabídnou, jakmile se kapacita uvolní;
- zájemce požaduje službu, kterou AC nenabízí nebo aktuálně nemůže nabídnout (např. z hlediska forem nebo rozsahu).

Omezená nabídka služeb je určena pro:

- zájemce, kteří své téma intenzivně řeší v jiné organizaci nebo s jiným odborníkem a pro AC mají identickou zakázku; v takovém případě je jim možné nabídnout výhradně podporu ve formě volné spolupráce;
- rodiny, kde došlo k odebrání dítěte z rodiny z důvodů podezření na zanedbávání či týrání; v takovém případě je možné po zvážení nabídnout pouze individuální podporu v krátkodobé nebo dlouhodobé volné spolupráci.

Omezená nabídka může být také určena zájemcům o spolupráci, kteří jsou ve vztahu k organizaci (např. jako externisté či kolegové ze spolupracujících organizací) nebo k pracovníkovi organizace. V takovém případě není možné, aby pracovník, který je v příbuzenském nebo přátelském vztahu k zájemci, byl později jeho klíčovým pracovníkem. Stejně tak je v týmu vyjednáváno o konkrétních podmínkách, za kterých může být navázána spolupráce a poskytovány jednotlivé služby. Pokud je to možné, je v takovém případě nabízena spolupráce s jinou organizací.

Ve všech uvedených případech pracovník zájemci o spolupráci důvod odmítnutí nebo omezeného přístupu ke službám sdělí a doporučí mu jiné služby nebo organizace.

3.3 Formy spolupráce s klientem

Adopční centrum poskytuje podporu klientům ve dvou základních formách spolupráce: krátkodobé a dlouhodobé. Tyto formy se odlišují svým průběhem i podmínkami, především pak celkovou délkou spolupráce a nabídkou poskytovaných služeb (viz tabulka 1), a lze je průběžně měnit podle potřeb a situace rodiny.
Krátkodobá (i jednorázová) forma má podobu buď osobní, nebo také telefonické či elektronické konzultace zaměřené na předání informací týkajících se NRP nebo řešení konkrétního problému (např. získání informací o adopci,

administrativní úkony spojené s osvojením, např. sepsání návrhu, diagnostika dítěte atd.). V rámci krátkodobé spolupráce nedochází k vyhodnocování celkové situace rodiny ani není vyjednáváno o další možné podpoře, intervence jsou zaměřené na konkrétní požadavek klienta/ů. Adopční centrum může pouze informovat o nabídce dalších forem spolupráce a služeb.

Dlouhodobá spolupráce má dvě základní varianty, které se liší podmínkami a intenzitou kontaktu rodiny s pracovníky AC. Intenzita podpory vychází z aktuálních potřeb rodiny a může se průběžně měnit. První variantou je volná spolupráce, která je určena pro klienty, kteří potřebují být v kontaktu s AC, i když nemají žádnou aktuální konkrétní zakázku k řešení, a chtějí využívat nabídku skupinových programů, případně mít možnost jednorázových konzultací. Druhá varianta, kterou nazýváme provázení, je určena klientům, kteří potřebují intenzivnější kontakt a podporu pracovníků při řešení konkrétních obtíží, složitých nebo náročných situací.

Tabulka 1: Přehled forem spolupráce a jejich specifik

	Krátkodobá spolupráce	Dlouhodobá spolupráce	
		Volná spolupráce	Provázení
Možnost zachování anonymity klienta	Ano	Ne	
Možnosti kontaktu	• Telefonické nebo internetové poradenství	• Telefonické nebo e-mailové poradenství	
	• Osobní konzultace	• Osobní konzultace	
		• Účast na skupinových setkáních	
Závazek prostřednictvím písemných pravidel spolupráce	Ne	Ano	
Plán podpory	Ne	Ne	Ano
Minimální frekvence kontaktu	Podle dohody s klientem	Podle dohody s klientem, minimálně jedenkrát ročně	Podle potřeb a situace rodiny (stanoveno v plánu podpory), minimálně telefonický kontakt jedenkrát měsíčně
Poskytované služby [7]	• Poradenství zaměřené na specifika NRP	• Poradenství zaměřené na specifika NRP	• Poradenství zaměřené na specifika NRP
		• Intervence ve školských a jiných zařízeních	• Práce s rodinou s využitím terapeutických technik
		• Edukačně-podpůrné rodičovské skupiny	• Intervence ve školských a jiných zařízeních
		• Edukačně-podpůrné dětské skupiny	• Edukačně-podpůrné rodičovské skupiny
		• Edukačně-podpůrná setkání pro rodiny	• Edukačně-podpůrné dětské skupiny
		• Psychologická diagnostika	• Edukačně-podpůrná setkání pro rodiny
		• Psychologické poradenství	• Psychologická diagnostika
			• Psychologické poradenství
			• Psychoterapie

[7] *Jednotlivé služby jsou popsané v kapitole 4*

3.3.1 Proces krátkodobé spolupráce s klientem

Krátkodobá spolupráce je nabízena klientům, kteří kontaktují AC, protože chtějí získat informace nebo radu od osob, jež mají v oblasti osvojování a NRP zkušenosti, nebo chtějí řešit konkrétní problém ve spojitosti s NRP[8] . Může mít dvě základní podoby (viz schéma 2). Všechny služby v rámci krátkodobé spolupráce mohou být poskytovány také anonymně.

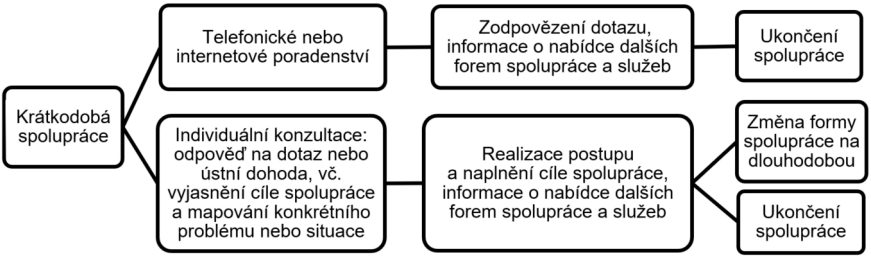

Schéma 2: Varianty a průběh krátkodobé spolupráce s klientem

První z nich je telefonické poradenství nebo poradenství prostřednictvím internetové online poradny. Jejich předností je jejich široká místní i časová dostupnost a vysoká míra anonymity. Klientům, kteří se na AC takto na dálku obracejí, jsou kromě odpovědí na jejich dotazy nabízeny i další formy spolupráce a je jim případně nabídnuta i osobní konzultace.

Krátkodobá spolupráce může mít také podobu osobní konzultace klientů s pracovníkem AC. Tato konzultace může být jednorázová (dotaz se může týkat například informací o procesu zprostředkování NRP) stejně jako opakovaná, pokud je to potřeba k řešení konkrétního problému nebo situace. V takovém případě dochází na začátku spolupráce k dojednání cíle (např. cílem může být rozhodnout se, zda je pro pár adopce vhodná) a postupu jeho naplňování a také k dojednání, které služby budou klientovi poskytovány. V tomto případě mohou být setkání klienta s pracovníkem AC kombinovaná s telefonickým nebo e-mailovým kontaktem s pracovníkem. V rámci krátkodobé spolupráce nedochází k mapování celkové situace rodiny, intervence jsou zaměřené na konkrétní požadavek klienta nebo klientů (např. páru). Zjišťované informace jsou tedy vázané pouze na naplnění dohodnutého cíle.

Krátkodobá spolupráce je ukončena zodpovězením dotazu nebo vyřešením dojednané zakázky a naplněním dojednaného cíle spolupráce. Pokud je to

[8] *Příklad krátkodobé spolupráce je uvedený v příkladu 2 v kapitole 4.*

možné a vhodné, pracovník může během nich informovat o nabídce dalších forem spolupráce a nabídce služeb.
Pracovník během těchto intervencí vždy postupuje v souladu s tím, že nejen předává informace a vede rozhovor, ale také zakládá a buduje vztah důvěry s klienty, který může ovlivnit jejich zájem se v případě potřeby na AC znovu obrátit nebo jejich zájem o další, dlouhodobou spolupráci. V některých případech tedy může na počátku spolupráce být veden jen volný rozhovor, kdy pracovník navazuje na to, o čem hovoří klient a nabízí témata k diskusi nebo řešení. Jedním z nástrojů budování důvěry je i stanovení role klíčového pracovníka klienta, jehož rolí je jednak poskytovat přímo služby a konzultace v oblasti, pro kterou je odborně způsobilý jako sociální pracovník, a jednak řídit a koordinovat spolupráci s dalšími odborníky v AC (interními i externími), pokud je to součástí dohodnuté spolupráce v rámci naplňování dojednaného cíle. Pokud je to možné, klíčový pracovník se nemění ani v případě změny formy spolupráce.

Vedení dokumentace[9] v krátkodobé formě spolupráce

Krátkodobá spolupráce může být poskytována i anonymně. Pracovník tuto možnost klientovi nabídne, zároveň mu však sdělí, jaké jsou výhody vedení neanonymní dokumentace (především při další spolupráci může být přínosné, pokud pracovník může navázat na to, co už o klientovi a jeho situaci ví).

Dokumentace anonymního klienta

Pracovník provede záznam o zrealizované konzultaci, ze kterého je zřejmé, kdy konzultace proběhla, jak probíhala a co bylo jejím obsahem. Součástí tohoto zápisu nejsou žádné údaje, na jejichž základě by bylo možné identifikovat konkrétní osobu, a přílohou zápisu nejsou žádné osobní dokumenty klienta. Pokud byly předloženy pracovníkovi během konzultace nebo zaslány e-mailem, pracovník je nepřebírá ani nijak neeviduje. Součástí zápisu jsou informace, které AC potřebuje např. z důvodů povinného vykazování evidence donátorům (může se jednat např. o informaci, v jakém kraji klient žije).

Dokumentace klienta (vedená pod jeho jménem)

Dokumentace klienta, který není veden jako anonymní, obsahuje:

- zápis pracovníka o průběhu konzultace;

[9] *Způsob vedení dokumentace, jejího uložení, zabezpečení a ochrany stejně jako způsob její archivace a skartace si určuje AC na základě vnitřních předpisů, které jsou v souladu s právními normami (zejm. zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a měl by respektovat nařízení EU 2016/679 General Date Protection Regulation /GDPR/).*

- souhlas se zpracováním osobních a citlivých údajů, který se vztahuje jednak na základní informace o klientovi (jméno a příjmení, datum narození, adresa), případně na kontaktní údaje klienta (telefon a/nebo e-mail), jednak na všechny informace, které byly předmětem spolupráce a které jsou součástí zápisu.

3.3.2 Proces dlouhodobé spolupráce s klientem

Dlouhodobá spolupráce je klientům nabízena ve dvou variantách: jako volná spolupráce a provázení. Vyjednávání a rozhodování o variantě se může odehrávat hned v počátečních fázích využívání služeb AC a mělo by být vedeno tak, aby byl vytvořen dostatečný prostor na vytvoření vztahu důvěry mezi pracovníkem a klientem nebo rodinou. Může také docházet ke změnám a přenastavení spolupráce v případech, kdy dojde ke změně situace rodiny (např. první týdny po osvojení dítěte nebo nástup dítěte do školy) nebo ke změně jejích potřeb, a některá citlivá nebo těžká témata se také mohou začít objevovat a klienti je mohou začít přinášet do spolupráce až po čase, v době, kdy je vybudován vztah důvěry mezi klientem a pracovníkem.

a) Volná spolupráce

Volná spolupráce je určena pro klienty, kteří chtějí být v kontaktu s AC, i když nemají žádnou aktuální konkrétní zakázku k řešení, a chtějí využívat nabídku skupinových programů, případně mít možnost jednorázových konzultací[10]. Může tak být svým charakterem spíše preventivní. Vzhledem k tomu, že klientům je v této variantě nabízena účast na skupinových edukačně-podpůrných aktivitách a jsou jim nabízeny i specializované intervence, zahrnuje proces spolupráce mapování situace rodiny a klienti nemohou být vedeni v AC anonymně. I ve volné spolupráci je určen klientovi nebo rodině klíčový pracovník, který kromě výkonu sociální práce s rodinou také nabízí a koordinuje různé typy služeb a intervencí. Průběh volné spolupráce je popsán ve schématu 3.

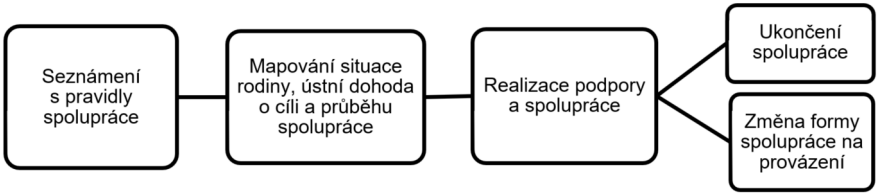

Schéma 3: Průběh volné spolupráce s klientem

[10] *Příklady volné spolupráce jsou uvedeny v příkladech 1, 3 a 6 v kapitole 4.*

Seznámení s pravidly spolupráce
Jakmile je s klienty dojednáno, že budou využívat dlouhodobé spolupráce ve variantě volné spolupráce, jsou jim vysvětlena a v písemné podobě předložena Pravidla spolupráce. Tato pravidla přebírají a podepisují („berou na vědomí") všichni dospělí klienti ve dvou stejnopisech. Jeden z nich si přebírají, druhý je založen do dokumentace klienta. V páru podepisují dokument oba dva partneři. Součástí této úvodní fáze je také dojednání Souhlasu se zpracováním osobních údajů.

Mapování situace rodiny, ústní dohoda o cíli a průběhu spolupráce
Sociální pracovník v počátcích spolupráce, ale dále také v průběhu celé další spolupráce provádí základní zmapování rodinné situace. Toto mapování může znamenat zjištění informací o:

- fázi osvojování, ve které se klienti nacházejí;
- rodinné situaci (jednotliví členové včetně dalších dětí v rodině, důležité informace o fungování a zkušenostech rodiny s výchovou atd.);
- přijatém dítěti (historie, případně i průběh adaptace, fungování v rodině, ve škole a s vrstevníky, etnicita a zdravotní stav atd.);
- širší rodině a sociálním okolí;
- potřebách a očekáváních jednotlivých členů rodiny.

Pracovník dbá na to, aby rozhovor probíhal v příjemné atmosféře. Cílem takového rozhovoru není získat co nejvíce informací, ale získat takové informace, které povedou k výběru vhodných intervencí a služeb. Tato fáze je také klíčová pro vytváření vztahu důvěry. Je tak možné, že některé informace se budou objevovat postupně v průběhu spolupráce tak, jak bude rodina získávat větší důvěru. Mapování může probíhat podle předem připraveného návodu s okruhy a tématy, stejně jako může být vedeno jako volný rozhovor, ve kterém pracovník důsledně sleduje a reaguje na projevy klienta. Tento postup je vhodný především v případech, kdy je klient v napětí nebo je pro něj důležité trávit čas popsáním své situace.
Na základě těchto zjištění pracovník s klientem dohodne, jaká bude podoba vzájemné spolupráce (zda má klient zájem o individuální setkávání, případně v jakém rozsahu a frekvenci, zda a jakých edukačně-podpůrných skupin by se chtěl účastnit, případně zda na ně chce zasílat pozvánky a rozhodovat se nárazově atd.). Takové rozhodnutí by mělo vycházet z potřeb klienta a být pro něj vhodné a užitečné. Není nutné, aby byly naplánovány konkrétní termíny a setkání, kterých se klient zúčastní. Minimálně by však mělo být dojednáno,

že v případě potřeby se klienti mohou na svého klíčového pracovníka obrátit a čerpat jeho podporu a také že jim budou zasílány pozvánky na skupinové akce.

Výstupy z mapování i výsledky dohody pracovník zaznamenává ve formě zápisů z konzultace. K tomuto zápisu může přiložit i kopie dokumentů, které se k mapování nebo poskytování služeb vztahují (např. lékařské, školní a jiné zprávy, které klienti přinesli).

Realizace podpory a spolupráce
Kontakt klienta s pracovníky AC a využívání jejich služeb se děje na základě dohody. Klient tedy může iniciovat schůzky s pracovníky, čerpat potřebnou odbornou podporu například prostřednictvím specializovaných diagnostických nebo terapeutických intervencí a účastnit se skupinových programů AC. V případě, že klient žádnou podporu nevyužívá celý rok, kontaktuje ho klíčový pracovník a zjistí, zda a případně jak se změnila jeho situace. V takovém případě může dojít k ukončení spolupráce, pokud o ni klient nemá zájem (například nemá zájem ani o zasílání letáků o programech a akcích pořádaných AC), nebo může spolupráce pokračovat.

Ukončení volné spolupráce
Pracovník kontaktuje klienta, pokud s ním neměl žádný kontakt na individuálním nebo skupinovém setkání víc než jeden rok, a dojednává potřebu další spolupráce. K ukončení volné spolupráce může dojít kdykoli po vzájemné dohodě nebo na základě žádosti klienta, a to i bez udání důvodu, nebo může dojít ke změně formy spolupráce na variantu Provázení. Vždy je klientovi nabídnuta osobní schůzka za účelem zhodnocení spolupráce a případně pro zjištění důvodů ukončení spolupráce. Spolupráce může být klientem v případě potřeby kdykoli znovu navázána.

b) Provázení

Provázení je variantou dlouhodobé spolupráce, jež je určena především pro klienty, kteří se nacházejí v náročnější životní situaci nebo v období adaptace[11] . I v této variantě je klientům nabízena účast na skupinových edukačně-podpůrných aktivitách a jsou jim nabízeny specializované intervence, proto zahrnuje proces spolupráce podrobné mapování situace rodiny. Průběh spolupráce ve variantě provázení je uveden ve schématu 4.

[11] *Příklady provázení jsou uvedeny v příkladech 4 a 5 v kapitole 4.*

Při provázení je klientovi nebo rodině určen klíčový pracovník, který kromě výkonu sociální práce s rodinou také nabízí a koordinuje různé typy služeb a intervencí.

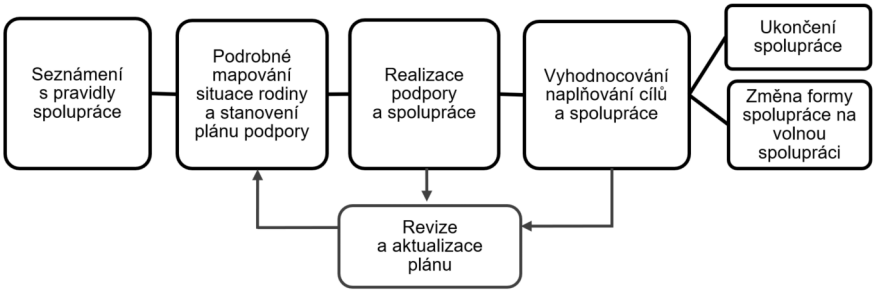

Schéma 4: Průběh provázení

Seznámení s pravidly spolupráce[12]

Jakmile je s klienty dojednáno, že budou využívat dlouhodobé spolupráce ve variantě provázení, jsou jim vysvětlena a v písemné podobě předložena Pravidla spolupráce. Tato pravidla přebírají a podepisují („berou na vědomí") všichni dospělí klienti ve dvou stejnopisech. Jeden z nich si přebírají, druhý je založen do dokumentace klienta. V páru podepisují dokument oba dva partneři. Součástí této úvodní fáze je také dojednání Souhlasu se zpracováním osobních a citlivých údajů.

Podrobné mapování situace rodiny

Sociální pracovník provádí podrobné zmapování aktuální rodinné situace. Pravidla pro vedení rozhovoru, při kterém probíhá mapování, jsou stejná jako při mapování ve volné spolupráci. Toto mapování může znamenat zjištění podrobných informací o:

- fázi osvojování, ve které se klienti nacházejí;
- rodinné situaci (rodiče – jejich schopnosti, dovednosti, motivace, psychický stav, zdravotní stav, partnerské vztahy, zkušenosti s výchovou, další děti v rodině – osobní anamnéza, rodinná anamnéza atd.);
- každodenním životě rodiny (režim dne, rituály atd.);
- osvojeném dítěti (historie – osobní anamnéza, rodinná anamnéza, případně průběh adaptace, fungování v rodině, ve škole a s vrstevníky, etnicita a zdravotní stav atd.);

[12] *Postup seznámení s pravidly spolupráce je obdobný jako ve variantě volné spolupráce.*

- širší rodině (vztahy, zdroje podpory atd.) a sociálním okolí (blízcí přátelé, okolí, škola atd.);
- zkušenostech s odbornou aktuálně čerpanou nebo minulou podporou a spoluprací;
- potřebách, možnostech a očekáváních jednotlivých členů rodiny.

Při mapování je možné využít řadu nástrojů a technik. Osvědčily se například techniky Osa života, Ekomapa, Rodokmen, Traumatická hlava[13] ad. Je třeba upozornit, že některé techniky se kromě mapování dají využít také terapeuticky. Považujeme za zásadní, aby pracovník, který techniku používá, uměl tyto dvě roviny odlišit a adekvátně s nimi pracovat. Dále lze využít Škálu adaptace (viz Přílohu 1 – Vzor Škály adaptace), a to pro stanovení úrovně adaptace dítěte v rodině, stejně jako pro průběžné sledování tohoto procesu. Škála umožňuje hrubý screening projevů dítěte v sedmi oblastech, které jsme vyhodnotili jako významné ukazatele průběhu adaptace. Rozdělení projevů dítěte v rámci jednotlivých oblastí na škále míry závažnosti umožňuje systematické hodnocení procesu adaptace v jemnějších nuancích.

Výstupy z mapování pracovník zaznamenává ve formě zápisu z konzultace. K tomuto zápisu může přiložit i kopie dokumentů, které se k mapování vztahují (např. lékařské, školní a jiné zprávy, které klienti přinesli), nebo výstupy z použitých technik (např. kopii zpracované Osy života).

Plán podpory

Podpora rodiny při řešení zátěžových situací vyžaduje strukturu, aby bylo zřejmé, co přesně chce rodina řešit, čeho chce dosáhnout, co pro to chce udělat, co pro to již udělala, co případně vyžaduje zapojení dalších odborníků apod. Plán podpory rodiny je způsob, jakým se vnáší struktura do spolupráce s rodinou. Zároveň musí mít pracovník vždy na zřeteli aktuální potřeby rodiny a s plánem umět pružně pracovat.

Na základě zjištěných informací o klientech, jejich požadavků a možností AC je tedy dojednáván plán podpory (viz schéma 5).

---

[13] *Podrobně o těchto technikách: Černá, R., Rybová, M., Saidlová, A., Semerádová, M., Skokanová, I., Zachařová, B. Cesta k dítěti: terapeutické metody pro práci s dětmi v náhradní rodinné péči. Centrum NRP, Amalthea, 2013. Dostupné na: http://www.amalthea.cz/data/File/metodiky%20ke%20stazeni/cesta-k-diteti_web.pdf*

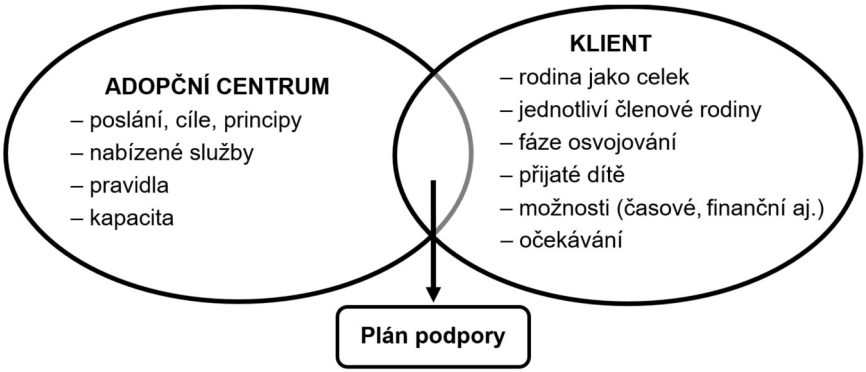

Schéma 5: Mapování a dojednávání plánu podpory

Plán podpory ujasňuje, k čemu bude spolupráce směřovat (jaký má cíl, k čemu má klientům sloužit) a jakým konkrétním způsobem bude probíhat. Podle tohoto plánu je pak podpora realizována. Plán podpory, cíle i postupy jeho naplňování se v průběhu spolupráce mohou proměňovat, mohou přibývat nové, jiné přestanou být důležité. Plán je živý dokument, který pružně reaguje na měnící se situaci a potřeby rodiny nebo jejích jednotlivých členů.

Stanovení cílů znamená dojednání a stanovení výstupů spolupráce a odpovídají klientovi i pracovníkovi na otázku, co bude na konci jejich spolupráce. Zda jsou dojednané cíle správně stanovené, je možné si ověřit prostřednictvím techniky SMART[14] .

[14] *SMART je akronymem (každé písmeno je počátečním písmenem anglického slova), který umožňuje ověřit si, zda je dojednaný cíl správně definovaný. Přestože existují různé výklady toho, jaká slova se za jednotlivými písmeny skrývají, v plánování podpory se osvědčila tato:*

S	Specific – specifický, konkrétní	Je dojednaný cíl konkrétní? Vědí obě strany, co bude na konci spolupráce jinak? Umí si představit konkrétní „projevy“ změny?
	Simple – jednoduchý	Je cíl srozumitelný a snadno popsatelný?
M	Meaningful – smysluplný	Má cíl pro klienty smysl? Vidí ho? Umějí pojmenovat, k čemu jim spolupráce bude? Rozumějí smyslu všechny zapojené strany?
A	Attainable – dosažitelný	Je cíl možné za daných podmínek a okolností splnit?
	Aligned – odpovídat potřebám příjemce	Odpovídá cíl tomu, co rodina anebo dítě potřebuje?
R	Realistic – realistický	Je reálné cíl naplnit? Jste přesvědčeni, že ho lze dosáhnout?
T	Time-bound – ohraničený v čase	Stanovili jsme si termín, do kterého cíl naplníme? Je možné ho v tomto termínu naplnit?

Dalším způsobem, jak stanovit výstupy podpory, je popis toho, co bude na konci spolupráce jinak, jak se změní situace klienta. Klient může něco nového umět nebo znát, může získat náhled, zkušenost nebo například rozumět. Cíle by měly být nastavené tak, aby byly reálné, dosažitelné a vycházely z potřeb klienta. Ke každému z cílů je potřeba stanovit termín, ke kterému bude cíl naplněn. Pracovník stanovuje tento termín společně s klienty a vychází při tom z cíle samotného a reálných možností klienta, AC a případně dalších zapojených osob.

Příklady cílů, které mohou být stanovené v plánu podpory:

- vědět, jaký tělesný kontakt je pro dítě příjemný a rozpoznat, kdy o něj dítě stojí;
- najít a umět používat postupy a opatření, které dítěti budou pomáhat vyrovnat se se změnou;
- umět využívat způsoby, nástroje, aktivity, které podpoří utvoření vztahu mezi dětmi v průběhu každodenního fungování v rodině;
- získat náhled a zpětnou vazbu na péči o dítě a podněty od odborníka; vědět, čemu se vyhnout, abych si byl/a v péči o dítě jistější.

Další součástí plánu je stanovení postupu naplňování cíle. Pro jeho stanovení je možné postupovat v následujících krocích:

1. Popis stávajícího stavu v dané oblasti nebo v souvislosti s řešením situace.
2. Konkrétní popis cílového, požadovaného stavu.
3. Stanovení konkrétních jednotlivých kroků, úkolů, opatření nebo strategií, jejichž postupné naplňování povede k naplňování cíle. Plán tak popisuje i obsah, strukturu a frekvenci setkávání s pracovníky AC. Frekvence kontaktu s pracovníkem AC tak závisí především na potřebách a možnostech rodiny a konkrétní zakázce. Zejména na začátku bývá spolupráce a kontakt intenzivnější (cca jedenkrát za týden až čtrnáct dní), poté se intenzita kontaktu může snižovat (na cca jedno setkání za měsíc).
4. Stanovení zdrojů, které mohou být využity při plnění jednotlivých úkolů (může se jednat o zapojení osob z formálního i neformálního kruhu rodiny).

Písemný plán podpory (jeden ze stejnopisů) je vhodné nabídnout také klientovi a vytvářet ho v takové podobě, která bude vyhovovat jak jemu, tak pracovníkovi.

Realizace podpory a spolupráce
Spolupráce klienta s pracovníky AC se odehrává na základě postupu stanoveného v plánu. Kromě toho klient může čerpat i služby, které nejsou přímo navázány na plnění cíle nebo cílů stanovených v plánu podpory. Může si například sjednat schůzku i k jinému tématu nebo se může účastnit skupinových edukačně-podpůrných setkání.

Pokud se ukáže, že postup v plánu není stanoven reálně, nedaří se jednotlivé kroky plnit nebo se mění situace a možnosti rodiny či zapojených osob, je možné plán revidovat a aktualizovat.

Vyhodnocování naplňování cílů a spolupráce
V průběhu naplňování plánu podpory je užitečné společně s rodinou nebo vybranými členy reflektovat:

- zda se nemění cíle, které by rodina potřebovala sledovat;
- zda jsou funkční používané postupy, zda opatření a zvolené strategie vedou k naplnění cílů;
- zda jsou aktéři spokojeni s průběhem spolupráce.

Takové průběžné vyhodnocování a případně i revidování plánu je užitečné provádět nejpozději jednou za rok.

Ukončení provázení
Provázení je ukončeno vyhodnocením při naplnění cílů spolupráce. K ukončení spolupráce také může dojít kdykoli na základě žádosti klienta, a to i bez udání důvodu, nebo změnou formy spolupráce (např. na variantu volné spolupráce). Spolupráce může být klientem v případě potřeby kdykoli znovu navázána. Při ukončení spolupráce by proto měl být klient informován o dalších možnostech a nabídce AC a také dalších sociálních nebo jiných potřebných služeb v dané lokalitě.

Vedení dokumentace v dlouhodobé formě spolupráce
Součástí dokumentace klientů v dlouhodobé spolupráci jsou tyto dokumenty:

- zápis z dojednávání formy podpory (proč je dojednávána dlouhodobá forma podpory, výstupy z mapování rodiny a její situace);
- podepsaná Pravidla spolupráce;
- souhlas se zpracováním osobních údajů;
- průběžné zápisy z průběhu setkání a intervencí;

- výstupy odborných intervencí AC (např. výsledky psychologické diagnostiky);
- klienty předložené materiály související s řešenou situací (např. pedagogické nebo lékařské zprávy);
- ve variantě spolupráce formou provázení je součástí dokumentace plán podpory.

4. SLUŽBY ADOPČNÍHO CENTRA

Adopční centrum nabízí klientům různé druhy individuálně[15] poskytovaných i skupinových služeb (viz schéma 6). Nabídka těchto služeb vychází z konkrétních potřeb rodin a jejich situace stejně jako ze situace v oblasti náhradní rodinné péče v dané lokalitě. Tyto potřeby a situace jsou průběžně sledovány a vyhodnocovány a podoba i obsah služeb AC se jim tak průběžně přizpůsobuje.

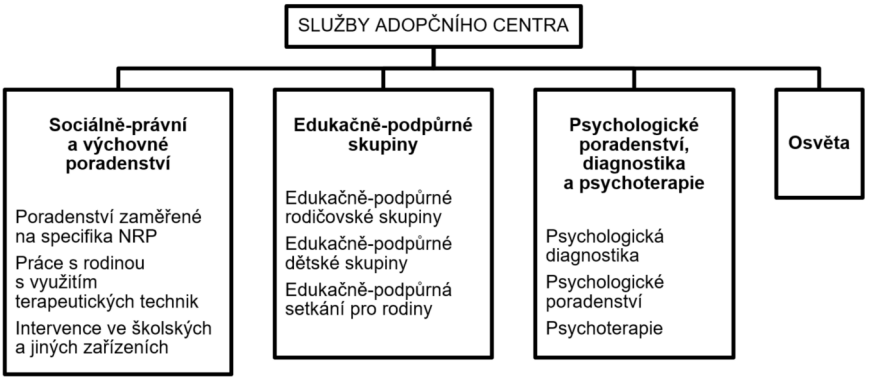

Schéma 6: Přehled poskytovaných služeb

Nabízené služby se prolínají a rodina nebo její jednotliví členové je mohou čerpat souběžně nebo v návaznosti, a to podle toho, jak odpovídají jejich potřebám a situaci (viz příklad 1).

[15] Za „individuálně" poskytované služby jsou v tomto textu považovány takové služby, které jsou nabízeny jednotlivcům, párům nebo menší skupině rodinných příslušníků, případně blízkých osob.

PŘÍKLAD 1 – Rodina využívající více služeb

Rodina využívá služeb SNRP již 10 let. Manželé kontaktovali pracovníky prostřednictvím internetového poradenství v době, kdy se snažili získat informace o systému NRP v ČR. Uvítali možnost osobního setkání a byla jim tedy poskytnuta služba poradenství zaměřeného na specifika NRP. Především se zajímali o přijímání dětí s romskými kořeny. V době, kdy byl tento pár již schválenými uchazeči o adopci, účastnil se i osvětových programů pro veřejnost pořádaných SNRP a edukačně-podpůrných skupinových setkání. Manželé v této době nejvíce oceňovali možnost sdílení osobních zkušeností s jinými rodinami a setkání s dospělými lidmi, kteří vyrostli v náhradní rodině.

Po delší odmlce se tento pár opětovně ozval, a to v situaci krátce po přijetí dítěte do rodiny. Jednalo se o 16měsíční dívku z kojeneckého ústavu, která měla problémy s adaptací v nové rodině. Rodiče proto využili možnosti poradenství formou osobních konzultací přímo ve svém domácím prostředí.

V současné době má rodina v péči tři děti, které mají romské kořeny: dívky ve věku 10 a 7 let a 4letého chlapce a využívá poskytované služby ve formě dlouhodobé volné spolupráce. Individuální konzultace s klíčovým pracovníkem rodina nevyhledává, i když jsou jí nabízeny, zato využívá celou řadu skupinových programů.

Nejstarší dívka dochází do edukačně-podpůrné dětské skupiny, kde rozvíjí své komunikační a sociální dovednosti. Tato dívka má také problémy ve školním kolektivu, je spíše plachá, uzavřená a ve třídě se setkala se šikanou. Nabídli jsme proto možnost konzultace se speciální pedagožkou SNRP, která může intervenovat přímo v dané škole. Rodina této možnosti zatím nevyužila. U prostředního dítěte rodina využila možnost psychologické diagnostiky před vstupem do školy a kvitují doporučení, která jim byla předložena.

Matka s nejmladším dítětem občasně navštěvuje dopolední edukačně-podpůrné rodičovské skupiny, kde sdílí své aktuální problémy a prožitky s ostatními rodiči v bezpečném prostředí, zatímco chlapec si hraje s dalšími dětmi rodičů, kteří se účastní programu. Otec se nepravidelně účastní edukačně-podpůrné mužské skupiny.

Celá rodina je zapojena v edukačně-podpůrném programu Naše romské dítě, který umožňuje setkávání rodin přijatých dětí s romskými kořeny. Děti si zažívají možnost „nebýt jiné" a setkávání jsou často jediným místem, kde dostávají pozitivní zpětnou vazbu týkající se jejich etnicity. Občasně rodina také využije nabídky odpoledních podpůrně-edukačních setkání nad konkrétním tématem.

4.1 Sociálně-právní a výchovné poradenství

Poradenství poskytované jednotlivcům, párům nebo celým rodinám je základním pilířem podpory klientů. Adopční centrum nabízí tři formy poradenství:

- poradenství zaměřené na specifika NRP;
- práce s rodinou s využitím terapeutických technik;
- intervence ve školských a jiných zařízeních.

4.1.1 Poradenství zaměřené na specifika náhradní rodinné péče

Rozhodnutí osvojit si dítě je zásadní krok, který klade na všechny zúčastněné velké nároky. V poradenské práci se pak může objevovat široká škála témat od právních otázek spojených s osvojením, které mohou vyžadovat spolupráci s externím odborníkem (viz příklad 2), přes otázky spojené s výchovou přijatého dítěte až po téma zvládání reakcí okolí na osvojení. Poradenství může být poskytováno telefonicky, přes internet (webová poradna nebo e-mailové poradenství), ale především prostřednictvím osobních konzultací v prostorách AC, v domácnosti klientů či jinde v terénu. Konzultace mohou probíhat s oběma rodiči, jedním rodičem, dítětem[16] či celou rodinou (např. společné hledání možností řešení). Součástí těchto intervencí může být i poskytnutí odborných publikací. Tato služba je nabízena klientům, se kterými je dohodnuta krátkodobá i dlouhodobá spolupráce.

Základním nástrojem poradenství je poradenský rozhovor, který může být jak jednorázový (zejména u krátkodobé spolupráce), tak opakovaný (viz příklad 3). Pracovník vede rozhovor způsobem běžným pro odborné poradenství (využívá techniky aktivního naslouchání, pozorování atp. [17]). Může však také využívat speciální podpůrné techniky (například pro práci s historií dítěte lze využít techniku Kniha života, Řeka života, Rodokmen[18] atd.).

PŘÍKLAD 2 – Poradenství s využitím externího právníka

Na telefonickou poradnu AC se obrátili manželé K., kteří se nacházeli ve fázi, kdy byli vytipováni jako vhodní rodiče pro dítě ve věku pět měsíců. Byli seznámeni

[16] S dítětem je možné spolupracovat jen se souhlasem rodičů.

[17] Téma vedení poradenského rozhovoru lze dohledat ve specializované literatuře.

[18] Popis konkrétních metod nabízí publikace Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči (SNRP, 2012), dostupné na: http://www.nahradnirodina.cz/files/File/metodika_podpurnych_aktivit.pdf

a Cesta k dítěti: terapeutické metody pro práci s dětmi v náhradní rodinné péči (Amalthea, 2013). Dostupné na: http://www.amalthea.cz/data/File/metodiky%20ke%20stazeni/cesta-k-diteti_web.pdf

s jeho spisovou složkou a budou si v nejbližší době dítě přebírat do své péče. Paní K. by na základě umístění dítěte do rodiny předběžným opatřením ráda čerpala peněžitou pomoc v mateřství. Sama si však neví rady, jak postupovat, jak návrh na předběžné opatření sepsat, ke kterému soudu ho podat a zda je vůbec možné na základě tohoto opatření čerpat zmíněnou peněžitou pomoc. Ze svého okolí má rodina navíc zkušenost s přenášením působnosti soudů. Mají proto obavy z možných průtahů soudních řízení a chtějí se poradit ohledně správného postupu vzhledem k situaci, kdy ve věci figuruje více různých krajů (trvalý pobyt biologické matky jinde, než se dítě narodilo, pobyt dítěte u pěstounů na přechodnou dobu je také v jiném kraji, budoucí osvojitelé bydlí v dalším kraji).

Pracovník AC paní K. potvrdil, že opravdu může tyto dávky čerpat už od doby svěření dítěte do péče předběžným opatřením. Návrh předběžného opatření však musí být soudu správně naformulován a podán u příslušného soudu. Ve věci sepsání návrhu na předběžné opatření se tak sociální pracovník s rodinou dohodl, že bude kontaktovat externího právníka AC, který by rodině se sepsáním pomohl. Právník měl s pracovníky jednu telefonní konzultaci a po dohodě s nimi návrh rodině zaslal v elektronické formě. Paní K. tak mohla díky rozhodnutí soudu čerpat peněžitou pomoc v mateřství hned po převzetí dítěte do péče.

PŘÍKLAD 3 – Poradenství rodině v období adaptace dítěte

Manželé T. si přebrali do péče chlapce Jana ve věku třináct měsíců. Paní T. má pocit, že jí všichni v okolí (rodiče, kamarádky) dávají „dobré rady", které nejsou v souladu s tím, co ona sama cítí a co se dozvěděla v rámci příprav na NRP. Má pocit, ***že její manžel více naslouchá širší rodině a kamarádům a ona pochybuje o tom, zda zvládá péči o dítě dobře, cítí se nejistá****. Po první schůzce je domluvena dlouhodobá spolupráce v režimu provázení, jejíž součástí bude i poradenství přímo v rodině, v případě potřeby doplněné telefonickými konzultacemi. Pro spolupráci s manželi byly společně stanoveny tyto cíle:*

- *naučit se dítě uspávat (a uklidnit ho před spaním);*
- *zorientovat se v tom, co znamená pláč dítěte a naučit se rozpoznat, co jim Jan „chce říct";*
- *nastavit hranice kontaktu se širší rodinou tak, aby byl zachován dosavadní kontakt (zejm. s prarodiči a s rodinou švagra, který má dítě v podobném věku), ale omezily se situace „předávaní dobrých rad".*

Pro ilustraci uvádíme pouze postup práce na prvním z nich. Jan nechce spát sám v postýlce v dětském pokoji a pláče. Prarodiče, kteří navštěvují rodinu

vícekrát týdně, radí, aby rodiče nechali dítě vyplakat v postýlce, že pak samo usne. Matka si bere dítě k sobě do postele, kde se však Jan neuklidní a v pláči pokračuje. Pracovník povzbudil rodiče v tom, aby si dítě brali i nadále do postele, ale doporučil jim, aby v době mezi konzultacemi zkoušeli různé způsoby kontaktu a pečlivě si všímali (a zapisovali), co je dítěti příjemné. Ukázalo se, že Jan nechce být v posteli objímán, ale rád pokládá hlavu na hruď některého z rodičů. Rodiče jsou pracovníkem povzbuzeni, ať dají Janovi čas, ať dál pozorují, co se Janovi líbí a pomalu zkouší přidávat další doteky a reagují podle chování dítěte. Jan také pláče, když je přikryt peřinou. Paní T. se bojí, aby nenastydnul, proto ho přesto přikrývá. Dohodnou se tedy, že vyzkouší dávat mu na spaní teplejší oblečení. Postupně také rodiče zjišťují, že Jan se rád chová v náruči, když je po koupeli, a zavádějí proto večerní rituál chování a houpání před spaním. Postupně se tak zklidňuje nejen situace mezi manželi, kterým se podařilo najít způsoby, jak zacházet s dítětem před spaním, ale také se rozvíjí kontakt mezi rodiči a dítětem.

4.1.2 Práce s rodinou s využitím terapeutických technik

V poradenství, a v práci s dětmi především, má verbální dialog své limity, je proto vhodné doplnit jej dalšími formami individuální práce a odbornými technikami. Tyto techniky mohou být využity během konzultací nebo jako samostatné intervence, a to při práci s jedním rodičem, s oběma rodiči, s dítětem nebo celou rodinou. Konkrétní použití terapeutických technik a prvků závisí na vzdělání a odborné přípravě pracovníků AC. Velmi se osvědčilo například využití prvků videotréninku interakcí (viz příklad 4) a práce s videozáznamem, využití prvků dotykové terapie nebo arteterapie (viz příklad 5).
Tato služba je nabízena pouze klientům v dlouhodobé spolupráci ve variantě Provázení.

PŘÍKLAD 4 – Využití videotréninku interakcí (VTI) v práci s matkou

Pracovnice AC doporučila osvojitelce paní S. spolupráci s videotrenérkou poté, co osvojitelka na pravidelné konzultaci popisovala zhoršující se hádky, které zažívala s devítiletým přijatým synem Tomášem při vypracování domácích úkolů. Tomáše, který navštěvoval 3. třídu běžné základní školy, bylo pro matku čím dál obtížnější k plnění úkolů a učení do školy přivést. Ten se pak práci na úkolech vyhýbal, vymlouval se, prosil o odložení. Když už na nich začal pracovat, tak rychle ztrácel pozornost a odbíhal pryč.

Paní S. se s videotrenérkou setkala, i když byla k metodě VTI zpočátku rezervovaná. Dala však na doporučení sociálního pracovníka s tím, že „to zkusí". Video-

trenérka se při mapování ptala, jak přesně domlouvání na plnění úkolů a učení probíhá, co se daří a jaké okamžiky jsou pro paní S. náročné. Paní S. mimo jiné uvedla, že je netrpělivá – zvlášť, když dělá Tomáš chyby. Často na něj pak zvýší hlas. Společně s videotrenérkou přemýšlely, jak se Tomáš při učení cítí a shodly se, že je pro něj hodně nepříjemné, protože mu učení nejde a možná mu vadí, že se na něj máma zlobí. Domluvená zakázka pro práci s využitím VTI se zaměřila na to, jak posílit paní S. v přijímání Tomášových emocí a oceňování jeho snahy i ve chvílích, kdy Tomáš dělá v úkolech chyby a práce se mu nedaří. Videotrenérka navrhla, že by začali s pěti cykly (jeden cyklus znamená, že proběhne natáčení interakce mezi matkou a dítětem, analýza této nahrávky a společný rozhovor nad ní). Paní S. se to zdálo málo, videotrenérka ji ujistila, že pokud bude třeba, může být cyklů více.

Videotrenérka zvažovala, jakou situaci vybrat pro první natáčení. Chtěla zachytit příjemnou interakci mezi matkou a synem. Hledala tedy takovou situaci, kterou si paní S. s Tomášem užívá a při které spolu dobře komunikují. Nakonec z různých variant vybraly společnou hru. Při rozhovoru nad první nahrávkou se videotrenérka nejprve zaměřila na chvíle, kdy matka dobře reaguje na to, co Tomáš dělá, přijímá jeho iniciativy, chválí ho. Nahrávka umožnila paní S. vidět, jak se Tomáš usmívá, když ho pochválila. Paní S. měla očividně z rozhovoru radost.

Videotrenérka dále vybrala okamžik, kdy byla paní S. sama zabraná do hry a přestala věnovat pozornost tomu, co dělá Tomáš. Na videozáznamu pak společně sledovaly, jak postupně přestávala Tomáše hra bavit, až nakonec odběhl. Paní S. souvislost mezi tím, čemu věnuje ona pozornost a Tomášovým soustředěním překvapila. Videotrenérka se ptala, zda vidí paní S. paralely s potížemi při učení, což paní S. potvrdila. Dále se videotrenérka ptala, co by mohlo Tomášovi pomoci. Paní S. pojmenovala, že je její pozornost hodně důležitá. Rozhodla se, že se pokusí zaměřit na to, aby sledovala, jak se Tomáš cítí a co dělá, a dále že se bude snažit pojmenovávat, co sama dělá, aby jeho pozornost udržela.

Dvě další nahrávky byly zaměřené na upevňování těchto dovedností, čtvrtá a pátá se věnovaly přímo práci na domácích úkolech. Paní S. si na nich uvědomila, že když pojmenovává Tomášovy pocity a snahu (např. „Teď jsi naštvaný, že se ti to nepovedlo", „Viděla jsem, že jsi se opravdu snažil.") a to, co právě dělají (např. „Snažím se najít ten příklad, kde se ti to násobení podařilo."), udržuje Tomáše aktivního a spolupracujícího. Výsledkem práce bylo nejen to, že se Tomáš vydržel soustředit až do konce, ale matka popisovala, že má z učení „najednou" lepší pocit.

PŘÍKLAD 5 – Individuální práce s rodinou s využitím arteterapeutických technik

Rodina P. dlouhodobě spolupracuje se SNRP, v rámci AC nyní ve formě volné spolupráce. Rodinu tvoří manželé, dvanáctiletý osvojený syn Josef a osmiletá biologická dcera Anna. Na individuálních konzultacích se sociálním pracovníkem AC otevírají rodiče téma komunikace v rodině. Josefa manželé P. přijímali jako ročního chlapečka z kojeneckého ústavu. Když se jim později narodila Anna, chlapec to těžce nesl, hodně žárlil. To se sice časem zlepšilo, ale mezi dětmi nadále panuje velká rivalita. Nyní je to však spíše Anna, kdo vyvolává konflikty. Bratra často provokuje, někdy se mu posmívá. Josef se tomu neumí bránit, dlouho mlčí, a pak vybuchne. Rodiče to velmi trápí a obávají se, aby ve vzteku neprovedl něco vážného. Konflikty mezi dětmi narušují celkovou atmosféru v rodině. Rodiče by chtěli docílit zlepšení sourozeneckých vztahů, ale nevědí, jak na to.

Sociální pracovnice AC nabízí rodině cyklus arteterapeutických setkání, která mohou nenásilnou formou přispět k uvolnění atmosféry v rodině a pomoci rozkrýt i problémy, které se za konflikty dětí mohou skrývat. Po úvodním setkání rodičů se sociálním pracovníkem, který cyklus vede, a zmapování rodinné situace jsou dohodnuty termíny pěti setkání. Za pomoci pracovníka rodiče také konkretizují svůj cíl do podoby: 1. pochopit, proč se děti neustále hádají (mají pocit, že je za tím něco víc), a 2. naučit se, jak se chovat konstruktivně v napjatých situacích.

Na dalším sezení se již schází celá rodina. Vhodně zvolenými hravými technikami (např. komunikací beze slov prostřednictvím kresby, kdy jednotliví členové dokreslovali společný obrázek: jeden začal a další pokračovali, následně obrázek pojmenovali a vymýšleli příběh vzniklého obrázku) se daří překonat počáteční negativní postoj obou dětí i ostych rodičů. Všichni se nakonec intenzivně zapojují do společné práce a postupně se daří mezi nimi rozproudit i velmi otevřenou diskusi. Po druhém setkání vystupuje u obou dětí do popředí otázka jejich identity a postavení v rodině. Ukazuje se, že Anna Josefovi závidí, že vedle narozenin slaví také tzv. „přivezeniny". Má pocit, že bratr má v rodině výlučné postavení, protože je adoptovaný, že mu rodiče věnují větší pozornost a mají na něj menší nároky než na ni. Josef si doma naopak připadá jako outsider, není tak nadaný a šikovný jako mladší sestra, připadá si, jako by do rodiny vlastně nepatřil. Začíná se zaobírat myšlenkou, jaká asi byla jeho biologická rodina. Dosud si však netroufl o tom před rodiči mluvit, protože má pocit, že by se o tom bavit nechtěli.

S ohledem na potřeby dětí volí pracovník pro další setkávání ztvárnění osy života všech členů rodiny jako obrazu společné „Řeky života rodiny". Nejprve začínají rodiče u svých „pramenů" – u svého dětství. Zakreslují vše, co jejich život významně ovlivnilo až po to, jak se jejich život propojil v jednu společnou řeku. Děti jsou překvapené událostmi, které rodiče zakreslují jako významné, o mnohých z nich nevěděly, hodně se doptávají. Josef komentuje matčinu kresbu slovy „To jsi to, mami, teda taky neměla vůbec lehké", když zjišťuje, že byť žila u svých rodičů, tak stejně její dětství nebylo nijak lehké. Najednou vidí, že není jediný, kdo se s něčím trápí. Rodiče dětem se ztvárněním jejich životní cesty pomáhají a kresbu doplňují vzpomínkami, např. jak se na jejich příchod/narození moc těšili. Děti se usmívají, je vidět, jak je těší, když slyší, jak byly a jsou pro své rodiče důležité. Představa rodiny jako společné, velké řeky, vytvořené několika přítoky, dává všem pocit síly a stmelení.

Technika Řeky života umožnila uvolnit napjatou atmosféru. Díky ní se podařilo rozproudit otevřenou komunikaci i detabuizovat některá citlivá témata. Rodiče mají pocit, že více rozumí tomu, čeho se hádky sourozenců do/týkají. Děti získaly možnost v bezpečném prostředí otevřeně mluvit o svých pocitech a také získaly náhled, jak to má ten druhý.

Situace se v rodině podstatně zklidnila, všichni jsou k sobě otevřenější i ohleduplnější. Občasné konflikty mezi sourozenci jsou stále, ale oba rodiče se shodli, že se změnil jejich charakter. Rodiče dále chtějí pokračovat v práci na tom, jak se chovat konstruktivně v napjatých situacích, když dojde ke gradaci hádek dětí. Na dalších setkáních se nabízí možnost pracovat např. s představou jejich domova jako loďky, která po Řece života pluje.

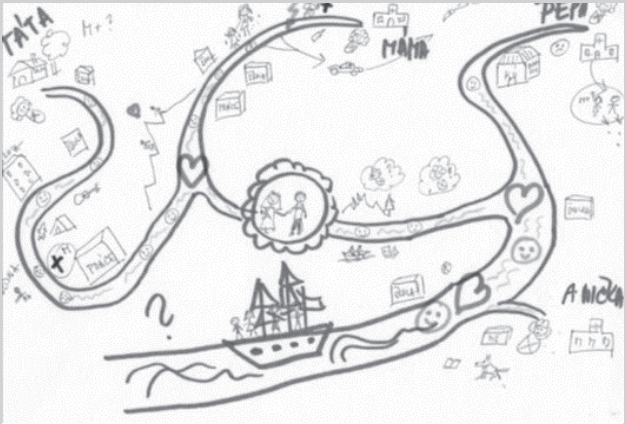

4.1.3 Intervence ve školských a jiných zařízeních

Komunikace a spolupráce rodin s nejrůznějšími subjekty a odborníky může být z mnoha důvodů obtížná. Důvodem může být na straně těchto institucí nebo třetích osob nedostatek informací souvisejících s NRP (např. informace o specifikách dětí, které mohou mít raná traumata, nebo o specifické situaci těchto rodin), dále nízká empatie k těmto specifikům a s nimi spojeným nárokům a požadavkům, ale také například zvýšená potřeba rodičů chránit dítě. Intervence mohou být proto zaměřeny na podporu klientů při jednání s těmito subjekty a zařízeními (školy, úřady, soudy apod.). Mohou probíhat například formou společného setkání pracovníka AC a klienta se zástupci zařízení nebo prostřednictvím intervencí pracovníka AC přímo v zařízení (viz příklad 6).

Tato služba je nabízena pouze klientům v dlouhodobé spolupráci.

PŘÍKLAD 6 – Spolupráce s rodinou a školou

Manželé M. spolupracovali se SNRP již od chvíle, kdy chlapce Stanislava přijali, tedy od jeho 15 měsíců. Navštěvovali dopolední i odpolední skupinová setkání, využívali výchovného poradenství a chlapec prošel i psychologickým vyšetřením. Nyní Stanislav navštěvuje druhou třídu školy se zaměřením na žáky se specifickými vzdělávacími potřebami. Rodiče školu pečlivě vybírali, dali na doporučení odborníků a přátel. Rodiče přišli za pracovníky AC s tím, že ze školy opakovaně přicházejí stížnosti na Stanislavovo chování. Stanislav porušoval zákaz nošení hraček do školy, vyrušoval při hodinách, zapomínal úkoly i pomůcky, navíc velmi rozrušeně reagoval na jakoukoli výtku (trhal knížky, odcházel ze třídy a mlátil dveřmi, sprostě nadával učitelce atp.). Podobnou zkušenost měli i pracovníci ze skupinových setkání pro děti, kterých se Stanislav účastnil. Rodiče se cítili bezradní, protože incidenty byly stále častější a také stále častěji přicházely stížnosti ze školy. Rodiče proto využili nabídky pracovníka, že na řešení situace by se mohl podílet speciální pedagog, který s AC spolupracuje externě.

Ředitelka školy svolala schůzku, na kterou sice pozvala rodiče, zpočátku však nestála o zapojení speciální pedagožky AC, o jejíž přítomnost však rodiče velmi stáli. Po telefonátu, ve kterém se speciální pedagožka ředitelce představila a nastínila výhody vzájemné spolupráce, nakonec ředitelka s její účastí na setkání souhlasila. Kromě samotné diskuse k řešení situace byla na schůzce se souhlasem rodičů nabídnuta pedagogům k nahlédnutí zpráva z psychologického vyšetření Stanislava a předána publikace SNRP s informacemi a pracovními listy pro pedagogy[19].

[19] *Grohová, J., Bubleová, V., Vávrová, A., Frantíková, J. Dítě v náhradní rodinné péči potřebuje i Vaši pomoc! Informace a pracovní listy pro pedagogy. Praha: SNRP, 2011. Dostupné na: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/dite_v_nrp_potrebuje_vasi_pomoc.pdf*

Výstupem schůzky byl společný plán, který měl pomoci Stanislavovi, aby nezapomínal věci a úkoly, dále mu měl nastavit taková opatření, která povedou k tomu, že se bude ve škole cítit jistě a bezpečně. Stanislav si pořídil nový sešit („úkolníček"), který si vyzdobil a dostal k němu samolepky s rytíři, které má rád. K zapsanému úkolu si mohl nalepit jednoho rytíře a ke splněnému dalšího. Učitelka také přislíbila, že na konci dne vždy Stanislavovi úkolníček zkontroluje. Dále se došlo k dohodě, že v prvních dnech budou rodiče učitelku kontaktovat, aby si ověřili, jaké domácí úkoly má Stanislav vypracovat. Stanislav si také mohl nechávat jednu přinesenou hračku na viditelném místě u učitelky, o přestávce si ji mohl brát k sobě, přestože nošení hraček do třídy bylo jinak zakázáno.

Učitelka dále využila nabídky speciálního pedagoga, který ve své práci využívá mj. metodu VTI, že dojde k sérii natáčení a rozborů, které pomohou učitelce porozumět tomu, jak může ještě více podpořit Stanislavovo soustředění a předejít jeho vyrušování.

4.2 Edukačně-podpůrné skupiny

Skupinová forma podpory je nedílnou součástí nabídky služeb AC. Na rozdíl od individuální formy spolupráce vytváří prostor pro vzájemnou podporu prostřednictvím sdílení osobních zkušeností, úspěchů i obav v bezpečném a nehodnoticím prostředí. Právě sdílení se ukazuje jako významný protektivní faktor v životech osvojitelských rodin. Skupinové setkání může být také zaměřeno na edukaci a předávání informací. Sdílení i edukace mohou být zaměřeny intervenčně (tzn. nasedat na potřeby rodin v náročnějších životních obdobích), stejně jako mohou být i preventivní a otevírat témata, která rodina nemusí vnímat jako potřebná nebo aktuální.

Témata edukačně-podpůrných skupin vycházejí z potřeb klientů AC tak, jak je sdělují při individuální práci, přímo nebo písemně (prostřednictvím otázky v dotazníku zpětné vazby) na skupinových setkáních nebo z posouzení situace rodin pracovníky AC.
AC nabízí tři typy edukačně-podpůrných skupin:

- Edukačně-podpůrné rodičovské skupiny
- Edukačně-podpůrné dětské skupiny
- Edukačně-podpůrná setkání pro rodiny

Všechna skupinová setkání jsou nabízena výhradně klientům v dlouhodobé spolupráci. Těm jsou na tato setkání a akce také elektronicky zasílány pozvánky nebo jsou v případě velmi specifických témat telefonicky zvány ty rodiny nebo jejich členové, kterých se téma může týkat.

4.2.1 Edukačně-podpůrné rodičovské skupiny

Edukačně-podpůrné rodičovské skupiny jsou otevřeny zejména rodičům vychovávajícím přijaté dítě, případně také členům jejich širší rodiny nebo nejbližšího okolí, ale také zájemcům o osvojení. Rodičům i zájemcům tyto skupiny nabízejí možnost sdílet jejich zkušenosti, umožňují dávat, ale také získávat zpětnou vazbu od osob, které mají se situacemi přímou zkušenost a nejsou zatíženy přílišnou odborností (viz příklad 7). Je zde také prostor na edukaci v relevantních tématech (psychická deprivace, attachment, terapeutické rodičovství apod.). Zájemci o osvojení, kteří mohou mít zkreslenou představu o výchově osvojeného dítěte, se zde mohou seznámit s autentickými příběhy a získat relevantní informace související s tematikou NRP.

Setkání rodičů mohou probíhat pravidelně i jednorázově. Jednorázová setkání jsou realizována na základě poptávky a potřeby rodin. V případě, že pracovníci detekují v rodinách potřebu získat informace nebo zkušenosti s nějakým specifickým tématem, snaží se vyjít vstříc a najít odborníka, který by téma pro rodiny zpracoval. Může se jednat například o téma dětí s psychiatrickým onemocněním. Setkání, která probíhají pravidelně, se odehrávají v uzavřenějších nebo méně uzavřených skupinách, přičemž frekvence setkávání je podle konkrétního programu obvykle jedenkrát za jeden až dva měsíce. Každý druh setkávání má svá specifika, která jsou při přípravě a realizaci zohledněna (např. dopolední setkání, jichž se účastní rodiče s malými dětmi, které jsou v počátečních fázích navazování vztahu a adaptace, jsou koncipována tak, aby děti mohly být rodičům nablízku). Všechna setkání jsou průběžně vyhodnocována tak, aby docházelo k úpravám v jejich průběhu i obsahu.

PŘÍKLAD 7 – Skupina pro muže-otce

Otci-osvojitelé i žadatelé o osvojení potřebují (stejně jako matky a děti) prostor, kde by mohli sdílet své starosti a radosti spojené s životem s osvojeným dítětem či z období čekání na příchod dítěte do rodiny. Skupina pro muže-otce vznikla jako pravidelná otevřená skupina pro otce-osvojitele s cílem takový prostor nabídnout. Tátové se scházejí šestkrát ročně, vždy ve večerních hodinách. Místem setkání je salonek kavárny, který skýtá dostatek soukromí a zároveň působí neformálně. Setkání vedou dva lektoři: pracovník AC a osvojitel (otec s přímou zkušeností s péčí a výchovou přijatého dítěte). Muži, kteří nedávno přijali dítě do péče, oceňují, že slyší příběhy ostatních. Vědí, co je může potkat a na jaké situace se připravit, případně přemýšlet, jak by se jim dalo předejít. Ti, kdo přijali dítě dříve, naopak vítají možnost podělit se o své zkušenosti a dát doporučení, co se osvědčilo a co by případně zkusili nyní udělat jinak. Shodují se, že ve svém okolí

často nemají další muže, se kterými by mohli své zkušenosti sdílet a kteří by měli pochopení. V případě potřeby a zájmu o nějaké specifické téma je přizván na setkání další odborník (muž). Setkání skupiny doplňují dvakrát ročně sobotní výlety pro otce s dětmi.

Úvod setkání je vždy zaměřen na mapování toho, s čím osvojitelé přicházejí – nejen jaká témata přinášejí, ale také v jakém přicházejí rozpoložení. Někteří osvojitelé přicházejí spíše odpočívat, „vypnout", jiní přinášejí konkrétní témata, která chtějí probrat (např. kde jsou hranice mezi silou a agresivitou, jak u dětí podporovat sílu a dávat jí hranice, jak reagovat na zájem dětí o sex, jak reagovat na žárlivost partnerky, která má dojem, že dítě má lepší vztah s tátou). Například pan N. přišel na setkání skupiny poté, co rodina prošla několika rodinnými terapiemi. Důvodem bylo agresivní chování a krádeže osvojeného, nyní patnáctiletého syna, který je v současné době umístěný v dětském domově se školou. Pan N. na setkání otevřeně hovořil o svých pocitech, o naštvání a zároveň beznaději. Ostatní účastníci vzpomínali na své dospívání a vztahy s otci, které byly často také velice konfliktní. Lektoři dále skupinu vedli ke sdílení, co kdo od svého otce v čase dospívání potřeboval. Pan N. po celou dobu poslouchal. Odcházel s úlevou, že mohl o věcech hovořit a zároveň se setkal s porozuměním. Na základě tohoto setkání a doporučení lektorů byla zahájena intenzivní individuální podpora celé rodiny pana N.

4.2.2 Edukačně-podpůrné dětské skupiny

Potřebu sdílet specifická témata v bezpečném prostoru nemají pouze rodiče, ale také děti vyrůstající v osvojitelských rodinách (děti osvojené i biologické). Edukačně-podpůrné dětské skupiny jim tuto možnost nabízejí. Dětem umožňují seznámit se s jinými dětmi v podobné situaci, získat pocit, že „v tom nejsou samy" nebo mohou zjistit, jak to jiní zvládají (viz příklad 8). Důležité také je, že se těmito setkáváními může vytvářet podpůrná síť, která může prorůstat do běžného života dětí a být užitečná i v budoucnosti. Náplní těchto setkání jsou aktivity zaměřené na sdílení a edukaci, ale také skupinové aktivity a jejich reflexe, jejichž cílem je rozvoj sociálně-komunikačních dovedností, které děti mohou využít nejen v rámci dětské skupiny, ale také při kontaktu se svými vrstevníky nebo dospělými.

Edukačně-podpůrná setkání pro děti mohou být pořádána nárazově i pravidelně a mohou mít i formu opakovaného kontaktu v delším období nebo pobytu (příměstské tábory nebo pobyty).

PŘÍKLAD 8 – Účast osvojeného a biologického dítěte z jedné rodiny na setkávání Ponton Klubu

Ponton Klub je stálá skupina dětí ve věku od 6 do 15 let vyrůstajících v náhradních rodinách. Děti se scházejí pravidelně zhruba jedenkrát za měsíc na odpoledních a celodenních víkendových setkáních, jedenkrát za rok se realizuje také vícedenní pobytové setkání a letní příměstský tábor. Program si klade za cíl posílit sociálně-komunikační dovednosti dětí, přispět k jejich zdravému sebevědomí a také umožnit dětem sdílet v bezpečné skupině to, co právě prožívají. Neodmyslitelnou součástí programu je proškolený tým dobrovolníků, který je předem seznámen s tím, jaký přístup je ke konkrétním dětem vhodný a v jakých oblastech potřebují děti posílit. Při dětské skupině se schází také rodičovská skupina k besedním moderovaným setkáním.

Ponton Klub navštěvují hned na začátku jeho realizace i dvě sestry – dnes desetiletá dívka Eliška a její o rok a půl mladší sestra Mariana. Eliška je osvojená, manželé H. si ji domů přivezli z kojeneckého ústavu ve věku tří měsíců. Krátce po přijetí Elišky do rodiny paní H. otěhotněla a rodina se zanedlouho rozrostla o další dívku, Marianu. Eliška vyžadovala odmalička hodně pozornosti, především od matky. V kontaktu s cizími lidmi byla velmi nejistá, ostýchavá a uzavřená. Potřebovala hodně času a povzbuzení pro získání důvěry v druhé, než se odvážila navázat s nimi obousměrnou komunikaci. Manželé H. byli citliví k potřebám jejich dcery a snažili se jí maximálně vyjít vstříc. Elišce byl doporučen odklad školní docházky, ale i po absolvování první třídy byla Eliška v komunikaci s okolím stále výrazně nejistá a neobratná.

Protože byli manželé H. v kontaktu – byť sporadickém – se SNRP již šestým rokem, přišla jim e-mailem nabídka na zapojení dětí do programu Ponton Klub. Manželé H. na nabídku hned zareagovali a s nástupem Elišky do druhé třídy začaly obě dívky navštěvovat také odpolední setkání.

Nyní jsou dívky zapojeny do programu již rok. Získaly nové kamarády a poznaly prostřednictvím her a výletů mnoho nového. Setkaly se také s příběhy ostatních dětí a jejich zkušenostmi. Jedno ze starších dětí, Šimon, na programu například sdílelo své zkušenosti se šikanou ve škole, a proto obě dívky nyní vědí, jak ji případně poznat a že si mohou říci o pomoc. Další účastnice programu, Radka, slavila v den jednoho ze setkání Ponton Klubu své „přineseniny", čímž se otevřelo téma historie dětí.

Eliška se nyní chystá na velký životní krok. Jedna z účastnic, Andrea, ji pozvala na svou narozeninovou oslavu spojenou s pyžamovou párty a s přespáním. K překvapení rodičů Eliška souhlasila, a tak se připravuje poprvé přespat mimo domov bez rodičů. Zdá se tedy, že její vztahy s vrstevníky se začínají zlepšovat.

4.2.3 Edukačně-podpůrná setkání pro rodiny

Náplní setkání pro rodiny jsou především zážitkové a vzdělávací aktivity a jejich reflexe, jejichž cílem je podpora vztahů v rodině a vzájemného porozumění. Tato setkání jsou obvykle zážitková, neformálního charakteru, zaměřená na posílení vztahů v rodině a společné historie nebo na rozvoj dovedností a komunikace (viz příklad 9). Tato setkání mohou být jednorázová, opakovaná, ale opět mohou mít i formu pobytu.

PŘÍKLAD 9 – Rodina s dítětem s romskými kořeny v programu Naše romské dítě

Přijetí etnicky odlišného dítěte s sebou často přináší specifická témata – jako je pomoc dítěti při hledání svých kořenů a budování jeho zdravé identity či vyrovnávání se s reakcemi okolí na skutečnost mezietnického osvojení. Vzhledem k tomu, že pokud jde o mezietnické osvojení (v České republice, týká se zejména dětí s romskými kořeny a rodičů z majority), rozhodli jsme se pro realizaci specifického podpůrného programu Naše romské dítě. V rámci tohoto programu se obvykle setkáváme na jednom celodenním programu k oslavě Mezinárodního dne Romů, na letním vícedenním pobytu a případně při dalších příležitostech, jako jsou návštěva Muzea romské kultury nebo jiné kulturní akce.

Do programu Naše romské dítě se zapojila také rodina N. Manželé N. postupně přijali dvě děti. Již v žádosti o osvojení uvedli, že by rádi přijali dítě či děti do jednoho roku věku bez ohledu na jeho etnikum. Tématu přijetí etnicky odlišného dítěte se ale nijak zvláště nevěnovali a nepřipravovali se na ně.

Až po osvojení prvního dítěte, Honzy, kdy se manželé v každodenním životě začali setkávat s reakcemi okolí na fakt, že přijali dítě s romskými kořeny, se manželé začali více zajímat o možnou podporu a na internetu se dočetli o programu Naše romské dítě. Rodina se do programu zapojila, i když velmi pozvolna. Záhy přijímali druhé dítě, Annu, a tak se zaměřovali hlavně na společné sžívání se s novým členem rodiny.

Když bylo Honzovi 7 let a Anně 4 roky, celá rodina jela také poprvé na pobytové setkání v rámci tohoto programu. Pobyt byl týdenní a v rámci jeho programu se střídaly vzdělávací i zážitkové bloky. Zejména formou her, tvůrčích aktivit, divadla, skrze romské písničky i povídání se děti i jejich rodiče přirozeně seznamovali s prvky romské kultury a historie – s prvky, o kterých se například v mainstreamových médiích moc nemluví, ale na které mohou být děti i jejich noví rodiče hrdí. Pobytu se dále účastnili lektoři a hosté, kteří mají sami romské kořeny a pro děti se tak mohli stát přirozenými vzory. Pro Honzu a Annu to byla vůbec jedna z prvních příležitostí, kdy byli v bližším kontaktu s dospělými Romy.

Aktivity pobytu byly zaměřeny zejména na podporu zdravé a pevné identity dětí, do které patří i skutečnost, že mají romské kořeny, ale prostor byl věnován i snaze o celkové posílení rodin v otázkách komunikace a vztahů v rodině. Většinově byl program pobytu koncipován pro celé rodiny, jen večerní sdílení a besedy byly určeny samostatně pro rodiče a popřípadě starší děti. Manželé N. tak mohli s ostatními rodiči sdílet své osobní zkušenosti týkající se například kontaktu s veřejností (cizí lidé v dopravních prostředcích poukazují na jejich vizuální odlišnost a dotazují se, zda jsou děti jejich atp.). Sdíleli také své zklamání z postoje širší rodiny k tomu, že osvojili děti, i jejich strach o Honzu a Annu ve chvílích, kdy s nimi nejsou. Získali také od ostatních rodičů náhled na to, co řeší oni a jaké strategie jim pomáhají se s některými situacemi vyrovnat.

Pro Honzu a Annu bylo dle slov jejich rodičů objevné a úlevné, když na vlastní oči viděli, že nejsou jediní, kdo vyrůstají v nové rodině a zároveň mají také trochu jinou barvu pleti než máma s tátou. Rodina N. navázala na pobytu přátelství s rodinou, se kterou se dále scházejí, a rozšířili tak dále svou přirozenou podpůrnou síť.

4.3 Psychologické poradenství, diagnostika a psychoterapie

Psychologické služby jsou vždy poskytovány psychologem nebo psychoterapeutem, který má zkušenosti s NRP a umí zohlednit zkušenosti a možná raná traumata dítěte. Psychologické poradenství a diagnostika jsou součástí nabídky pouze pro klienty v dlouhodobé formě spolupráce, psychoterapie pak jen pro klienty ve variantě Provázení, a jejich využití koordinuje klíčový pracovník rodiny.

Klientům je nabízena:

- psychologická diagnostika;
- psychologické poradenství;
- psychoterapie

4.3.1 Psychologická diagnostika

Důležitým nástrojem k porozumění příčin prožívání a chování dítěte je psychologická diagnostika spojená s poradenstvím. Diagnostika může například pomoci odlišit deprivační vlivy od rysů osobnosti či vývojových problémů. Tato informace může být stěžejní pro doporučení dalších postupů (např. výchovných) a přístupu k dítěti (viz příklad 10). Psychologická diagnostika je využívána také v otázkách zralosti k nástupu do školských zařízení, výběru vhodné školy nebo při problémech v rámci školní docházky (špatný prospěch, konflikty se spolužáky a pedagogy atd.) a v otázkách citové vazby a vztahů.

Zkušenost psychologa s prací v této oblasti považujeme za zásadní proto, aby diagnostika byla provedena a vyhodnocena tak, aby byly odlišeny projevy dítěte způsobené následky psychické deprivace či raných traumat od například poruch chování či duševních poruch.

PŘÍKLAD 10 – Hodnocení školní zralosti dítěte
Manželé L. přijali do rodiny Kateřinu, když jí bylo 11 měsíců. Nyní je jí pět let a navštěvuje předškolní zařízení v dopoledním režimu, ve školce odmítá spát. Učitelka ze školky rodičům sdělila, že se jí Kateřina nejeví jako zralá ke vstupu do školy. Sdělení učitelky rodinu překvapilo. Kateřina se projevuje jako velmi šikovná v oblasti psychomotorického vývoje, pamatuje si mnoho básniček, písniček i faktických údajů, začíná se z vlastního zájmu učit písmena, její kresba má rozvinuté detaily. Učitelka vnímá dívku v těchto ohledech stejně jako rodiče, ale zároveň sděluje obavy z dívčina fungování v kolektivu. Dívka je značně nejistá v kontaktech s vrstevníky, bojácná, subtilní, těžko navazuje vztahy, není samostatná a hodně vyhledává přítomnost paní učitelky.

Rodiče nechtějí „udělat chybu", mají obavu z fungování dívky ve školním kolektivu, ale zároveň reflektují její znalosti a dovednosti, obávají se, aby se při odloženém nástupu do školy ve školce nenudila. Paní L. navíc nyní očekává biologické dítě a ráda by vstup dívky do školy správně načasovala i z tohoto hlediska. Rodina se obrací na sociálního pracovníka AC s žádostí o kontakt na dobrého psychologa. Sociální pracovník nabízí psychologickou diagnostiku dítěte, která probíhá v prostorách SNRP a provádí ji spolupracující psycholog. Rodina tuto možnost kvituje, vzhledem k nejistotě dívky v novém prostředí jsou rádi, že vyšetření může proběhnout v místě, které Kateřina již zná z předchozích návštěv.

Cílem vyšetření je zjištění školní zralosti dítěte v kontextu jeho osobní historie i současné rodinné situace. Psycholožka doporučuje odklad školní docházky a nabízí možnost psychologického poradenství zaměřeného na podporu dívčina fungování v kolektivu.

4.3.2 Psychologické poradenství

Psychologické poradenství obvykle navazuje na psychologickou diagnostiku (viz příklad 11), ale může být poskytováno i samostatně. Cílovou skupinou jsou děti (přijaté nebo další děti v rodině), rodič, rodičovský pár nebo celá rodina. Může se týkat přístupu k dítěti a jeho specifickým projevům, výchovných postupů, vztahů v rodině (včetně vztahů s biologickými nebo dalšími dětmi v rodině) nebo vztahů v širším okolí rodiny či jednotlivých jejích členů.

Probíhá formou jednorázových nebo opakovaných konzultací.

PŘÍKLAD 11 – Poradenství v oblasti běžné vývojové potřeby versus fakt osvojení

Rodina L., kterou známe z předchozího příkladu, vychovává nyní šestiletou Kateřinu a jejího tříměsíčního bratra. Psycholožka dříve doporučila odklad školní docházky a poskytovala poradenství ohledně fungování dívky v dětském kolektivu. Rodiče s psycholožkou již mají navázaný vztah důvěry, a proto se na ni obracejí ve chvíli, kdy pozorují změny chování u dívky: stále častější záchvaty vzteku spojené především s docházením do MŠ. Rodiče tyto změny přikládají narození sourozence. Nevědí, jak řešit tyto situace, jsou naštvaní a zároveň unavení, soužití popisují jako „neustálý boj". Kateřina odmítá všechny osoby kromě matky a vyžaduje její neustálou pozornost.

V rámci poradenství se rodiče setkávají s psycholožkou, která jim pomáhá zorientovat se v potřebách jednotlivých členů rodiny. Společně pracují na tom, aby rodiče uměli rozlišit běžné vývojové potřeby Kateřiny od potřeb plynoucích z nelehkých začátků jejího života. Společně také uvažují o změnách souvislosti s narozením dítěte a změnou rolí a možností jednotlivých členů rodiny. Společně pak hledají, jak mluvit s Kateřinou o sourozenci a jeho potřebách, a také jak zajistit Kateřině dostatek pozornosti, aby se necítila bratrem ohrožená.

4.3.3 Psychoterapie

Psychoterapie je další součástí komplexu služeb AC. Tato služba je klientům AC nabízena spíše výjimečně, a to v případě, že zažívají dlouhotrvající nebo velmi závažné vztahové či výchovné problémy související s osvojením (viz příklad 12).

Důležitá je volba terapeuta, nejlépe se zkušenostmi s oblastí NRP[20], protože některá témata a obtíže rodin s osvojeným dítětem jsou velmi specifické a vyžadují zvláštní znalosti a dovednosti terapeuta. Nezbytné je, aby terapeut v případě, že dochází k individuální terapii, zohledňoval její dopady na celý rodinný systém.

PŘÍKLAD 12 – Terapie zaměřená na podporu vztahové vazby

Rodiče D. s přijatou čtyřletou Natálií a dvouměsíčním Pavlem vyhledali AC kvůli Natáliiným projevům úzkosti. Natálie vyrůstala cca do jednoho roku u biologických rodičů, následně byla matkou předána do kojeneckého ústavu, kde pobývala do doby, než si ji do péče převzali přechodní pěstouni. V přechodné pěstounské péči vyrůstala necelé tři měsíce a následně byla vytipována pro zmí-

[20] *Doporučujeme volbu terapeuta, který je otevřený sdílení informací uvnitř týmu AC se souhlasem a vědomím rodiny.*

něnou osvojitelskou rodinu. Přechod Natálie z pěstounské do osvojitelské rodiny probíhal bez problémů. V poslední době však dívku přepadají ataky vzteku a neutěšitelného pláče. Pláč se objevuje již od jejího příchodu do rodiny, nyní se situace zhoršuje, a to v souvislosti se zahájením docházení do školky. Oba rodiče se z péče cítí být vysíleni a vyjadřují i obavy z agresivních projevů Natálie, při kterých se bojí, aby neublížila mladšímu sourozenci.

Pracovník AC s rodinou nejprve domluvil osobní návštěvu v rodině. Při pozorování chování Natálie v rodině pracovník zjišťuje, že dítě s rodiči nenavazuje oční kontakt, neobrací se na ně při hře, usedá pracovníkovi na klín a chce s ním odejít, přestože se vidí poprvé. Pracovník dále pozoruje, že dítě při pláči nehledá útěchu u matky a ani matka na pláč nereaguje (ani vzhledem k dítěti, ani slovně vůči pracovníkovi). Pracovník se na základě tohoto pozorování domnívá, že by se mohlo jednat o poruchu attachmentu. Vše po zmapování konzultuje s psychoterapeutem a domlouvají se, že rodině nabídne podporu psychoterapeuta.

Rodiče nabídku psychoterapie přijali a budou absolvovat přibližně jedno sezení za tři týdny po dobu pěti měsíců. V případě potřeby se terapie prodlouží. Je také dojednáno, že terapeutka bude podávat průběžné zprávy pracovníkovi AC o situaci v rodině a následná práce klíčového pracovníka AC s rodinou se bude vyvíjet na základě jejích doporučení.

4.4 Příklady specifických témat spojených s osvojením

Potřeby rodin a jejich jednotlivých členů se odrážejí v tématech, která se pak mohou, ale také nemusí objevit jak v individuální, tak skupinové práci s rodinou.

Adaptace dítěte v rodině

Období po příchodu dítěte do rodiny je velmi důležité a citlivé. Naše zkušenosti ukazují, že pokud má rodina v tomto období adekvátní podporu, adaptace může mít pro všechny její členy hladší průběh. Podpora tak může být zaměřena například na vytváření a prohlubování citové vazby mezi rodičem a dítětem, rodičovské kompetence, sourozence dítěte při adaptaci na novou situaci, na zajištění legislativních a administrativních náležitostí procesu osvojení aj.

Historie dítěte

Zacházení s tématem minulosti dítěte je jedním z ústředních témat náhradního rodičovství. Rodiče by měli být těmi, kdo dítě s jeho historií citlivě seznámí, kdo mu pomohou se s jeho minulostí vyrovnat a budovat si tak zdravou a pevnou identitu. Práce tak může spočívat v podpoře rodičů v tom, aby se o historii dítěte zajímali, shromažďovali o ní co nejvíce dostupných informací a otevřeně o ní s dítětem hovořili, a to citlivě s ohledem na věk, vývoj, konkrétní osobnost

dítěte a jeho zájem o téma, podpoře při těžkostech spojených s otevíráním tématu minulosti dítěte (na straně rodičů i dítěte) nebo v práci na tématech spojených s biologickou rodinou dítěte.

Vývoj dítěte
S ohledem na možný těžší start osvojených dětí do života (nesledovaná a riziková těhotenství, raná traumata, pobyt v deprivačních podmínkách ústavních zařízení, zanedbávající péče apod.) může v některých případech docházet k posunu ve vývoji v emoční, intelektové a/nebo sociální oblasti. Může být proto důležité situaci reflektovat, odborně vyhodnotit (a to i s ohledem na možné následky negativních raných zkušeností) a nastavit opatření a postup, který bude odpovídat potřebám a situaci dítěte a umožní jeho všestranný rozvoj.

Citová vazba (attachment)
Vazba mezi rodičem a dítětem je jedním z klíčových témat náhradní rodinné péče. V práci s rodinou se mohou objevit otázky kolem navazování, prohlubování a udržování vztahu nebo téma adekvátnosti projevů vazby v různém věku dítěte.

Identita
Specifické zkušenosti a životní situace, kterými přijaté dítě prochází a se kterými je konfrontováno, mohou zásadním způsobem ovlivnit, jak bude dítě vnímat samo sebe, jak bude prožívat to, kdo je, a jaké bude jeho sebevědomí. Podpora dítěte tak může spočívat v hledání a cíleném podporování zdravé identity (tak, aby identita dítěte nebyla omezena jen na to, že bylo „opuštěné" a „přijaté"). Podobně se téma identity může objevit i na straně rodičů nebo sourozenců přijatého dítěte, kteří mohou potřebovat podporu v přijetí skutečnosti osvojení.

Dítě se specifickými projevy
Chování přijatého dítěte může být v mnoha ohledech nestandardní. Podpora rodinám při řešení specifických projevů a potřeb spočívá především ve zhodnocení toho, zda jsou projevy dítěte nestandardní (rodiče mohou hodnotit nepřiměřené projevy dítěte jako běžné, stejně jako přiměřené projevy hodnotit jako nestandardní). U nestandardních projevů mohou pracovníci AC pomoci rodině porozumět příčinám chování dítěte (v kontextu důsledků rané psychické deprivace, osobní a rodinné anamnézy dítěte, zdravotního stavu dítěte, ale také situace v osvojitelské rodině, ve škole apod.), reflektovat vliv chování dítěte na celkové fungování rodiny, ale také nároky kladené rodiči, ale i dalšími osobami (např. sourozenci, prarodiči nebo školou) na dítě (mohou se otevřít například otázky kolem hranic ve výchově).

Dítě jiného etnika
Výchova dítěte jiného etnika může klást na rodinu specifické nároky, zejména v období hledání a utváření identity. Práce s rodinou nebo jejími jednotlivými členy může být zaměřena na budování zdravé identity dítěte a podporu jeho sebevědomí a sebeúcty, informování dítěte o jeho etniku a kultuře, kontaktu dítěte (a celé rodiny) s kulturou a prostředím, z něhož dítě pochází, nebo také na podporu rodiny při vyrovnávání se s reakcemi okolí.

Dítě se zdravotním postižením
Péče o dítě s handicapem klade na rodinu zvýšené nároky. Rodina může již přijmout dítě s postižením, vědomě se k tomuto kroku rozhodnout a připravit se na něj, může se však také stát, že postižení se projeví až v pozdějším věku dítěte (např. s nástupem do školského zařízení). Podpora rodiny v tomto ohledu může spočívat v pomoci rodině vyrovnat se se vzniklou situací, s nenaplněnými očekáváními, s reakcemi okolí i v odkázání na adekvátní specifickou odbornou pomoc či zprostředkování odlehčení prostřednictvím sociálních nebo pedagogických služeb.

Vztahy a komunikace v rodině a v širší rodině
Přijetí dítěte do rodiny má vliv na celý rodinný systém a často i na osoby z širší rodiny. Podpora AC se tak může dotýkat nejen partnerských vztahů v souvislosti s osvojením, ale také vztahu rodičů k dětem, včetně dětí biologických, vztahů mezi sourozenci nebo například vztahů s prarodiči a širší rodinou.

Vztahy s okolím a institucemi, reakce okolí na osvojení
Rodiče a přijaté dítě stejně jako další děti mohou čelit různorodým reakcím okolí. Práce AC může proto být zaměřena na hledání strategií, jak mohou jednotliví členové osvojení komunikovat navenek (děti se svými vrstevníky, rodiče například se sousedy nebo kolegy v zaměstnání) nebo jak pracovat s institucemi (např. jak podpořit, aby dítě zvládalo nároky školy a umělo fungovat v dětském kolektivu).

4.5 Osvěta

Nedílnou součástí AC je osvětová činnost pro odbornou i neodbornou veřejnost. Tyto služby jsou přístupné všem, tedy i osobám, které s AC nenavázaly krátkodobou nebo dlouhodobou spolupráci. K hlavním cílovým skupinám osvětové činnosti patří:

- veřejnost zvažující osvojení (viz příklad 13);
- pracovníci organizací a zařízení, kteří přicházejí do kontaktu se zájemci o NRP nebo s rodinami s přijatým dítětem;

- veřejnost z řad osob, které jsou nebo budou v kontaktu v rodinami s přijatým dítětem – příbuzní, lékaři, soudci, učitelé, spolužáci atp. (viz příklad 14).

Záměrem osvětové činnosti je jednak předat informace o adopci a systému NRP zájemcům, jednak zvyšovat citlivost veřejnosti k tomuto tématu tak, aby odborná i laická veřejnost rozuměla potřebám a specifikům dětí přijatých do rodin a s tím spojených specifických potřeb osvojitelských rodin. Osvěta veřejnosti tedy může mít pozitivní vliv i na život rodin s přijatými dětmi. Každá rodina je totiž také součástí širšího společenství, přičemž toto společenství rodinu určitým způsobem ovlivňuje (a stejně tak rodina ovlivňuje společenství). Osvětová činnost může probíhat formou přednášek, besed, setkání (např. účast pracovníků na informačním setkání pro zájemce a žadatele) nebo konferencí pro odbornou veřejnost, ale také prostřednictvím šíření informací na dostupných místech v písemné nebo audiovizuální podobě (např. webové stránky organizace s informacemi, odkazy na důležité zdroje, brožury ke stažení, facebookové stránky organizace s pravidelnými příspěvky, brožury nebo informační materiály distribuované na místa, kde probíhají např. přednášky, nebo na místa, kde je mohou dostat zájemci atp.). Součástí všech těchto aktivit mohou být informace o nabídce dalších forem spolupráce a služeb v AC. Důležité je, aby AC vyhodnotilo v této oblasti své možnosti a nalezlo takové aktivity, které budou maximálně účinné, a ty aktivně nabízelo.

PŘÍKLAD 13 – Cestou náhradní rodinné péče – setkání pro žadatele a zájemce o NRP

Pro žadatele, kteří jsou v procesu posuzování, a pro ty, kteří tímto procesem již prošli a jsou zařazeni do evidence, připravuje AC setkání nazvaná Cestou náhradní rodinné péče. Jejich cílem je nabídnout zájemcům zážitky lidí, kteří s osvojením mají přímou osobní zkušenost. Tato setkání mohou působit podpůrně v době, kdy mají žadatelé pocit, že se „nic neděje". Dále mohou účastníci získat nové pohledy na jednotlivá témata spojená s osvojením a mohou si ujasňovat své představy o tom, jaké to jednou bude, případně také o tom, o jaké dítě by se zvládli postarat. Pro osvojitele může být zajímavé setkání také s pěstouny na přechodnou dobu, kteří mohou popsat proces předávání dítěte a rozptýlit obavy, které u některých zájemců z tohoto typu péče panují.

Na každé setkání zveme tři až čtyři hosty a každé setkání má své téma. Témata, která považujeme za důležitá, jsou např. období čekání, příchod dítěte do rodiny a období adaptace, osvojení z pohledu dětí, identita, sebedůvěra a minulost dětí. Moderovanou diskusi je možné doplnit promítáním filmů (příp. ukázek). Doporučujeme nechat dostatek prostoru pro otázky účastníků, umožňujeme také písemnou anonymní formu dotazování. Vzhledem k tomu, že hosté hovoří

o osobních příbězích, doporučujeme setkání pořádat v komorní atmosféře a na setkání žádat účastníky, aby zachovali mlčenlivost.

Důležitý je výběr a příprava hostů. Považujeme za důležité, aby hosté hovořili pravdivě a otevřeně o své zkušenosti. Z toho pohledu je významné, aby byli s minulostí, která se k probíraným tématům vztahuje, vyrovnaní. Osvědčilo se nám vyhledávat dospělé, kteří patřili mezi děti tzv. těžko umístitelné (pozvání přijala například paní na vozíku, která vyrůstala v adoptivní rodině, nebo chlapec s romskými kořeny). Pokud se do diskuse zapojují odborníci (např. sociální pracovníci nebo psychologové), pak by měli spíše doplňovat nebo upřesňovat to, co zaznívá od hostů „neprofesionálů".

PŘÍKLAD 14 – Setkání pro studenty SŠ, VOŠ, příp. VŠ
Adopční centrum má navázanou spolupráci s několika školami. Považujeme za důležité, aby se s problematikou osvojení seznamovali nejen sociální pracovníci, ale také budoucí učitelé, případně lékaři. Spolupráce se tedy nemusí omezovat na školy se sociálně-právním zaměřením, ale může být nabízena i školám pedagogickým a lékařským.

Cílem setkání je jednak představit služby AC, jednak prohlubovat povědomí studentů o problematice ohrožených dětí a osvojitelských rodin. Setkání pro studenty mohou probíhat jak v prostorách AC, tak přímo ve školách. Délka setkání závisí na domluvě se školou, osvědčila se však délka kolem 60 až 90 minut. Setkání jsou vedena interaktivní formou, která dává studentům prostor o problematice přemýšlet v širších souvislostech. K tomu využíváme například ukázky z filmu Nechcené deti (Návrat, 2001), na jejichž základě si mohou studenti srovnat náhradní rodinnou péči s péčí ústavní. Dostatek prostoru je věnován také diskusi a odpovědím na otázky studentů.

5. PERSONÁLNÍ ZAJIŠTĚNÍ ADOPČNÍHO CENTRA

Témata spojená s oblastí náhradní rodinné péče jsou velmi citlivá a poměrně specifická a vyžadují, aby se jim věnovali kvalifikovaní odborníci. Kvalita a efektivita poskytovaných služeb, ale také každodenní fungování AC jsou nakonec vždy utvářeny působením konkrétních lidí. Považujeme proto za nezbytné věnovat zvláštní pozornost tomu, jaké by mělo být složení týmu pracovníků AC. V textu se proto dále věnujeme tomu, jak vybírat do týmu vhodné odborné pracovníky, především pak sociální pracovníky, jak je zaškolovat, hodnotit a podávat jim tak zpětnou vazbu, vzdělávat je a také jim poskytovat průběžnou podporu, aby mohli být dlouhodobě účinnou oporou pro osvojitelské rodiny.

5.1 Složení týmu Adopčního centra

Složení odborného týmu by mělo odpovídat potřebám konkrétních klientů, kapacitě, možnostem a vizím organizace. Doporučujeme zvážit, kteří z těchto potřebných odborníků by měli být kmenovými zaměstnanci organizace a kteří mohou být externími odbornými spolupracovníky.

5.1.1 Základní tým Adopčního centra

Činnost AC vyžaduje personální obsazení, které umožňuje kromě výkonu samotné sociální práce s klienty také jeho řízení a administrativní podporu. Ta je obvykle vykonávána osobami na pracovních pozicích ředitele a projektového nebo finančního manažera.

Základní tým pro práci s klienty pak tvoří sociální pracovníci, v jejichž kompetenci je především přímá práce s klienty, administrativa s tím spojená, ale také osvětová činnost nebo spolupráce na provozu AC. Co se týká počtu sociálních pracovníků v AC, pak doporučujeme zvážit jejich stav (resp. počet pracovních úvazků) v návaznosti na předpokládanou nebo aktuální kapacitu AC, zájmu klientů, nabídku poskytovaných služeb, finanční zajištění organizace a další okolnosti (např. dojezdy pracovníků přímo do rodin atp.).

Pracovní profil sociálního pracovníka v Adopčním centru

Sociální pracovník je klíčovou postavou pro přímý kontakt s klienty, proto doporučujeme definovat si alespoň základní kvalifikační a osobnostní předpoklady spojené s touto pozicí a náplň jeho práce (tzv. pracovní profil).

Formální vzdělání v oboru sociální práce je pouze základním předpokladem pro výkon práce sociálního pracovníka. Pracovníci tak musí splňovat požadavky uvedené v § 109 a 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a zároveň požadavky § 48 a 49 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Je výhodné, pokud sociální pracovník má nebo v průběhu své praxe získává další kvalifikaci prostřednictvím výcviků nebo specializovaného vzdělání (např. ve videotréninku interakcí, arteterapii, ve specializovaných metodách vedení rozhovoru, dotykové terapii atp.).

Pro sociálního pracovníka je samozřejmě důležité, aby měl přehled a znalosti v oblasti NRP. Doporučujeme, aby měl pracovník alespoň základní přehled o tomto tématu již před přijetím a dále si potom své znalosti rozvíjel a aktualizoval. Předností je předchozí zkušenost se sociální prací s rodinami či ohroženými dětmi. Na druhou stranu je možné přijmout i sociálního pracovníka,

který nemá potřebné znalosti, přehled a zkušenosti, je mu ovšem následně potřeba věnovat náležitou pozornost, aby se mohl v této oblasti rozvíjet.

V neposlední řadě je potřeba vydefinovat si, zjišťovat a zohledňovat i osobnostní předpoklady a dovednosti sociálního pracovníka. Může mezi ně patřit například zájem o téma NRP, dovednosti spojené s komunikací s klienty z různých sociálních skupin, vstřícný, nehodnoticí přístup ke klientům ve složité životní situaci, schopnost reflektovat témata spojená s NRP (bezdětnost, úmrtí dítěte, rozvod atp.) v souvislosti s vlastním životním příběhem a osobními zkušenostmi nebo schopnost týmové spolupráce. Při definování těchto osobnostních předpokladů je možné vycházet z klíčových hodnot organizace, toho, co je pro organizaci důležité, a to nejen v oblasti práce s klientem, ale také například v oblasti spolupráce v týmu nebo v organizaci. Tento přístup k definování osobnostních předpokladů mimo jiné umožní ve výběrovém řízení vybírat takové uchazeče o pracovní pozici, kteří budou zvládat nejen odbornou práci s klienty, ale také bude jejich osobnostní zaměření korespondovat s kulturou organizace.

Vedoucí sociální pracovník
Doporučujeme, pokud je tým tvořen více sociálními pracovníky, aby jeden z nich měl roli vedoucího týmu, a to zejména proto, aby mohl vykonávat personální a organizační činnosti, ale také, aby mohl být odborným garantem činnosti AC.

Dobrovolníci
Při realizaci skupinových setkání s dětmi či rodinami je velmi účelná také pomoc dobrovolníků. Za jejich výběr, školení a vedení je zodpovědný jeden z pracovníků AC – koordinátor dobrovolníků.

5.1.2 Externí spolupracovníci

Adopční centrum má vytvořenou síť prověřených odborníků (dle možností a potřeb organizace a klientů), na které se pracovníci AC mohou obracet s žádostí o spolupráci.

Vizí AC je užší spolupráce s následujícími profesemi:

- Právník: Pomáhá řešit množství specifických situací, které mohou z právního hlediska nastat, zejména v počáteční fázi osvojení.
- Psycholog: Do jeho kompetence spadá psychodiagnostika dítěte či vztahů v rodině nebo psychologické poradenství.

- Psychoterapeut: Spoluprací s rodinou mohou být odkryta hlubší témata, jejichž zpracování vyžaduje podporu specializovaného odborníka – psychoterapeuta.
- Dalšími vhodnými spolupracujícími profesemi mohou být fyzioterapeut, videotrenér, pediatr, psychiatr, laktační poradkyně atd.

5.2 Práce se zaměstnanci – sociálními pracovníky

Kvalita práce s osvojitelskými rodinami je do značné míry závislá na kvalitě zaměstnanců, kteří ji přímo vykonávají. Je proto potřeba nepodcenit personální procesy spojené s:

- výběrem nových pracovníků (koho, jak a proč vybereme pro práci v AC);
- jejich zaškolováním (v čem a jak nového pracovníka zaškolíme, které dovednosti a znalosti by měl nový pracovník získat, jakým způsobem a do jaké doby);
- hodnocením jejich pracovního výkonu (jakým způsobem budeme dávat pracovníkovi zpětnou vazbu o jeho pracovním výkonu, o tom, jaké jsou jeho silné a slabé stránky, jak budeme získávat informace o tom, jak je pracovník spokojen a co by ve své práci potřeboval);
- podporou profesního rozvoje (jak, v čem a kdy se budou pracovníci vzdělávat a rozvíjet);
- jejich další podporou (jakou další podporu pracovníci mohou potřebovat a čerpat).

5.2.1 Výběr sociálních pracovníků

Výběr pracovníka je klíčovým procesem, jehož cílem je najít a vybrat na pozici sociálního pracovníka takového zájemce, který nejlépe odpovídá stanovenému pracovnímu profilu. Od tohoto výběru se odvíjí řada dalších personálních činností, zejména způsob a rozsah jeho podpory (vč. zaškolování), který nový pracovník potřebuje, aby se stal plnohodnotným členem týmu AC.
Pro výběrové řízení je potřeba stanovit jeho postup a také kompetence a odpovědnosti (kdo výběrové řízení připraví, kdo ho bude koordinovat, kdo se ho zúčastní a také kdo ponese odpovědnost za výběr).

Postup výběru nového pracovníka by měl být stanoven tak, aby snižoval riziko, že do týmu bude přijatý nevhodný pracovník. Obvykle má výběrové řízení více kol, minimálně však dvě:

- V prvním kole jsou rámcově zhodnoceny základní kvalifikační předpoklady zájemců (zda splňují požadavky na kvalifikaci podle relevantních

norem), a to na základě zaslaných písemných materiálů. Nejčastějšími požadovanými materiály k zaslání jsou životopis a motivační dopis. Obsah tohoto dopisu nemusí, ale také může být specifikován a mít své konkrétní zadání (zkušenosti s prací s dětmi žijícími mimo rodinu, názor na možnosti a limity NRP a ústavní péče atp.).

- Ve druhém nebo případně i v dalších následných kolech jsou pak obvykle prostřednictvím osobního setkání zvažovány další předpoklady zájemce a podrobněji představováno pracovní místo, tak aby se organizace (stejně jako uchazeč) mohly rozhodnout, zda budou spolupracovat. Osobní setkání je obvykle vedeno jako polostrukturovaný nebo strukturovaný rozhovor s předem připravenými otázkami pro uchazeče, které směřují k tomu, aby se vyjasnila motivace, znalosti, zkušenosti, názory a představy uchazeče. Není vždy efektivní pokládat přímé dotazy, v některých případech je možné prezentovat příklady a doptávat se na názory na ně, nebo připravovat modelové situace, v nichž uchazeč bude hledat řešení. Tyto modelové situace mohou být komunikační (např. diskuse o tom, jak by uchazeč postupoval v konkrétním případě a situaci) nebo reálné (např. zformulovat písemně odpověď na základní dotaz z internetové poradny).

Pokud má o pracovní místo zájem více uchazečů, je vhodné, aby všichni prošli stejným přijímacím pohovorem, tj. aby struktura byla pro všechny totožná. Umožňuje to pak srovnání výsledků a kvalifikovanější, nezávislejší a méně subjektivní rozhodnutí o výběru jednoho z nich.

5.2.2 Zaškolování sociálního pracovníka

Příjem nového pracovníka je spojen s řadou administrativních úkonů, které musí naplňovat požadavky relevantních zákonných norem (zejm. zákoníku práce, zákona o sociálně-právní ochraně dětí a zákona o sociálních službách). Kromě toho je zaškolování obdobím, kdy se nový pracovník hlouběji seznamuje s filozofií a vizemi organizace, rozvíjí schopnosti a dovednosti spojené s novým pracovním místem, poznává svůj tým i organizaci, zjišťuje se, co se od něj očekává a jaké formální i neformální postupy jsou v organizaci uplatňovány.

Pro zaškolování je možné vytvořit si schéma, které obsahuje přehled:

- v jakých oblastech má zaškolení proběhnout;
- kdy má k jednotlivým oblastem zaškolení dojít, v jakém rozsahu a pořadí;
- jakým způsobem dochází k zaškolování v jednotlivých oblastech;
- kdo je za zaškolení pracovníka v daných oblastech odpovědný.

Takový přehled zpřehlední proces zaškolování jak pro zaškolovaného, tak pro pracovníka, který má zaškolování v kompetenci.

PŘÍKLAD 15 – Postup při zaškolování sociálního pracovníka v AC

Oblast	*Období,*	*Způsob zaškolování*	*Výstup*
Chod AC, metodické a pracovní postupy, přehled poskytovaných služeb, dokumentace, pracovníci AC	*Během prvního měsíce po nástupu*	*Pracovníkovi předá přímý nadřízený nebo pověřená osoba veškeré potřebné informace, a to v písemné podobě a/nebo ústně. Zpřístupní mu písemnou i elektronickou dokumentaci klientů. V průběhu je s novým pracovníkem vedena diskuse, ve které jsou mu předávány další informace, zodpovídány jeho dotazy, předkládány příklady z praxe atp.*	*Pracovník má do konce prvního měsíce základní přehled o tom, jak AC funguje, ví, kam nebo na koho se s čím obracet.*
Internetové poradenství	*Po nástupu do pracovního poměru*	*Dotazy vyřizuje nový pracovník s podporou nadřízeného nebo pověřené osoby. Postupuje tak, že pracovník sám nebo s podporou jiných pracovníků navrhuje odpovědi pro klienty, které před zasláním nechává schvalovat pověřené osobě. Pracovník dostává konkrétní doporučení k tomu, jakým způsobem odpovídat a také zpětnou vazbu k předkládaným připraveným odpovědím (odbornost odpovědi, stylistická a gramatická úroveň atp.).* *U složitějších dotazů je přizván k jejich řešení a diskutuje je se zkušenějšími kolegy, tak aby se takové situace staly příležitostí k rozvoji jeho znalostí a dovedností (např. dovednost vyhledat si relevantní informace).*	*Běžné dotazy (ne atypické) umí pracovník samostatně řešit nejpozději do 2 měsíců od nástupu.*
Telefonické poradenství	*Po nástupu do pracovního poměru*	*Pracovník je nejprve přizván k řešení telefonických dotazů klientů a je přítomný telefonickému poradenství. V tomto období předává telefonické hovory k řešení zkušenějším kolegům. V tomto období je diskutována s pracovníkem odborná stránka rozhovoru stejně jako způsob jeho vedení. Pracovník poté vede samostatně telefonické poradenství, s podporou pověřené osoby nebo nadřízeného pracovníka. Pokud pracovník nezná odpověď nebo si není jistý, domlouvá si telefonický hovor na jindy či že zavolá zpět. Po hovoru dostává zpětnou vazbu k odborné stránce hovoru stejně jako k jeho průběhu (způsobu vedení rozhovoru) a doporučení k dalšímu rozvoji.*	*Nejpozději do 2 měsíců umí pracovník odpovídat na běžné telefonické dotazy. Pokud jsou dotazy složité, umí je odložit a vyřídit později.*

Skupinová práce s klienty (vč. klubů a pobytů)	*Po nástupu do pracovního poměru*	*Pracovníkovi představí nadřízený nebo pověřená osoba účel a průběh skupinových setkání (vč. organizačního a administrativního zajištění) a vysvětlí mu roli sociálního pracovníka na těchto akcích.*	*Pracovník umí nejpozději po 10 účastech na skupinových setkáních a vedení 5 setkání samostatně připravit a vést skupinové setkání.*
	3 až 10[21] setkání	*Pracovník je přítomný, případně spolupracuje na přípravě skupinového setkání. Účastní se setkání v roli pozorovatele nebo se po dohodě s nadřízeným či pověřenou osobou zapojuje do programu setkání. Po skupinových setkáních je s pracovníkem diskutován průběh setkání, případně je mu podávána zpětná vazba.*	
	2 až 5 setkání	*Pracovník samostatně připravuje a vede setkání za přítomnosti nadřízeného nebo pověřeného pracovníka. Po každém setkání je s pracovníkem diskutován jeho průběh a je mu podávána zpětná vazba.*	
Osobní schůzky s rodinami (základní situace, např. schůzky se žadateli, schůzky, kde je předpoklad předávání základních informací o NRP)	*3 až 10 schůzek*	*Pracovník se účastní schůzek nadřízeného nebo pověřené osoby v roli pozorovatele (je tak účastníkům schůzek představen, je objasněna jeho role a vyjednává se o souhlasu rodiny). Po schůzkách následuje diskuse k průběhu schůzky (odborná stránka a způsob vedení rozhovoru s rodinou).*	*Pracovník umí nejpozději do 4 měsíců samostatně vést osobní jednání s rodinou v základní situaci.*
	3 až 5 schůzek	*Pracovník vede samostatně schůzku s rodinou za přítomnosti nadřízeného nebo jiné pověřené osoby v roli pozorovatele (účastníkům schůzek je představen, je objasněna jeho role). Pozorovatel do rozhovoru nezasahuje, vede však následnou diskusi a podává zpětnou vazbu k setkání s rodinou. Je důležité, aby nejméně jeden z těchto náhledů proběhl před ukončením 3. měsíce pracovního poměru (do konce zkušebního období). Může být u něj případně přítomna jiná pověřená osoba, která dosud u náhledu nebyla (např. ředitel organizace, externí odborník atp.). Vedení osobních schůzek je jednou z klíčových kompetencí pracovníka a je nutné posoudit, zda bude moci v působení v AC nadále pokračovat.*	

[21] *Počet určuje vždy nadřízený pracovník na základě předchozích zkušeností a dovedností pracovníka a na základě vyhodnocení pozorování pracovníka v jednotlivých situacích.*

Osobní schůzky s rodinami (složitější situace, např. řešení výchovných obtíží, specifické situace rodin atp.)	*Od začátku 3. měsíce pracovního poměru 3 až 10 schůzek*	*Pracovník se účastní schůzek nadřízeného nebo pověřené osoby v roli pozorovatele (je tak účastníkům schůzek představen, je objasněna jeho role a vyjednává se o souhlasu rodiny).* *Po schůzkách následuje diskuse k průběhu schůzky (odborná stránka a způsob vedení rozhovoru s rodinou).*	*Pracovník umí nejpozději do 9 měsíců samostatně vést osobní jednání s rodinou ve složitější situaci.*
	3 až 5 schůzek	*Schůzky s rodinami jsou vedeny společně novým pracovníkem a jeho nadřízeným nebo jinou pověřenou osobou. Předem je ujasněna a dojednána role jednotlivých osob. Nadřízený může vstupovat a zasahovat do rozhovoru ve specifických situacích, ale měl by nechat dostatečný prostor novému pracovníkovi.* *Po rozhovoru proběhne diskuse a zpětná vazba zaměřená na postupné zvyšování kompetencí nového pracovníka ve složitých situacích (např. hledání dalších variant vedení rozhovoru, dojednávání jiných, alternativních postupů atp.).*	
	3 až 5 schůzek	*Pracovník vede samostatně schůzku s rodinou za přítomnosti nadřízeného nebo jiné pověřené osoby v roli pozorovatele (účastníkům schůzek je představen, je objasněna jeho role). Pozorovatel do rozhovoru nezasahuje, vede však následnou diskusi a podává zpětnou vazbu k setkání s rodinou. Doporučujeme, aby nejméně u jedné z těchto schůzek byl přítomen i ředitel organizace či externí odborník.*	

5.2.3 Hodnocení sociálního pracovníka a jeho profesní rozvoj

Hodnocení pracovníků je proces zaměřený na podporu a motivaci pracovníka, ale také na kontrolu a korekci jeho způsobu práce a pracovního chování. Výsledky hodnocení poskytují zpětnou vazbu nejen pracovníkovi, ale také organizaci, a umožňují plánovat jeho profesní rozvoj tak, aby byl v souladu s jeho profesními potřebami i potřebami organizace. Obvykle se jedná o proces, ve kterém v pravidelných intervalech (obvykle jednou za rok) dochází nejprve k samostatnému hodnocení způsobu práce a pracovního chování z pozice samotného zaměstnance (tzv. sebehodnocení) a také jeho přímého nadřízeného. Následně jsou pak výstupy porovnávány a projednávány formou společného hodnoticího pohovoru a společně jsou také hledány vhodné nástroje a opatření, jak rozvíjet slabé stránky a/nebo posilovat stránky silné. Obvykle tak vzniká tzv. plán rozvoje zaměstnance. Tento plán by měl respektovat také požadavky § 111 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, na další vzdělávání sociálních pracovníků (zejm. povinnost absolvovat další vzdělávání v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok, kterým si sociální pracovník obnovuje, upevňuje a doplňuje kvalifikaci).

Pro tento proces doporučujeme mít vypracován hodnoticí systém, ze kterého bude zřejmé, kdy a jak hodnocení pracovníků probíhá, jaké kdo v něm má jaké kompetence a odpovědnosti, jaká jsou kritéria hodnocení, s jakými dalšími procesy v organizaci proces hodnocení souvisí (např. proces vzdělávání nebo odměňování pracovníků).

Příklad 16 – Hodnocení sociálního pracovníka v AC a tvorba rozvojového plánu (vybrané parametry procesů)

Hodnocení probíhá vždy v červnu a je realizováno jako rozhovor podřízeného a nadřízeného s přípravou obou stran. Tento rozhovor probíhá nad předem zveřejněnými kritérii dobrého výkonu a požadovaného chování pracovníka v oblastech, které vycházejí ze základních principů AC. Ke každé z oblastí je vydefinováno, jaké konkrétní chování a výkon sociálního pracovníka jsou v organizaci požadovány.

Příklady tří oblastí a hodnocených projevů chování a výkonu sociálních pracovníků

Princip: Odbornost pracovníků

- *Pracovník má znalosti z oblasti NRP (relevantní zákonné normy, vývoj dítěte atd.), pokud mu v některých situacích znalosti chybí, umí si je zjistit, příp. umí vyhledat odborníky, se kterými situace konzultuje. Zná své limity a hranice a limity a hranice své profese, v případech, kdy je to potřeba, předává spolupráci s klientem jiným odborníkům (psycholog, neurolog atp.).*

- *Pracovník umí případ nahlížet komplexně. Dovede rozpoznat podstatu problému klienta/klientů a zaměřit se na ni.*
- *Je citlivý vůči situaci, potřebám a aktuálnímu stavu klientů.*

Princip: Zaměření na dítě, nikoli na skutečnost osvojení

- *Zvažuje příčiny obtíží v rodině nebo obtíží dítěte v různých souvislostech (běžný vývoj dítěte versus specifika vyplývající např. z raných traumat). Ověřuje je a navrhuje pro ně adekvátní řešení.*

Princip: Klient jako partner v hledání řešení

- *Dává klientům prostor k vyjádření. Hledá možnosti řešení společně s nimi, nabízí a informuje o všech legálních možnostech nebo variantách. Informuje o přínosech a rizicích jednotlivých řešení.*
- *Volbu o řešení nechává pracovník vždy na klientovi.*

Jak podřízený, tak nadřízený kvantifikují chování a výkon podřízeného v každé z oblastí na škále od 1 do 6, kde 1 znamená velmi špatný výkon a 6 ten nejlepší. Kvalitativní zhodnocení pak zahrnuje popis toho, v čem a jak se pracovníkovi dařilo nebo nedařilo požadavky v dané oblasti naplňovat, jaké situace hodnotí jako dobře zvládnuté a které pro něj naopak byly obtížné. Obě strany se tak připravují na rozhovor, který je klíčovým bodem celého procesu hodnocení a na jehož základě je pak stanovený rozvojový plán.

Výstupem rozhovoru je zhodnocení výkonu a pracovního chování zaměstnance ve všech oblastech. Podřízený a nadřízený se mohou na hodnocení v dané oblasti shodnout, nebo je rozpor v hodnocení předmětem vyjednávání a zpětné vazby. Závěrem hodnocení je shrnutí, ve kterém jsou uvedeny nejpodstatnější výstupy tohoto zhodnocení, například formou silných a slabých stránek. Je také na vyjednávání, zda bude další rozvoj zaměstnance zaměřený na posilování silných stránek, eliminaci slabých, nebo zda se bude zaměstnanec zaměřovat na obojí.

Na schůzce tak vzniká také návrh rozvojového plánu zaměstnance, který zohledňuje jak výstupy hodnocení, tak potřeby, strategii a poslání AC. Tento plán obsahuje popis toho, jaké nástroje nebo prostředky budou využity pro další vzdělávání a rozvoj zaměstnance. Může obsahovat například tyto nástroje:

- *účast na akreditovaných a neakreditovaných kurzech nebo seminářích;*
- *účast na odborné konferenci;*
- *stáž nebo exkurzi do jiných organizací;*
- *konzultaci nebo spolupráci s jiným pracovníkem (např. náslechy u jím vedených rozhovorů, jeho přítomnost a zpětná vazba u pracovníkem vedených intervencí atp.);*
- *četbu odborné literatury.*

Návrh rozvojového plánu schvaluje ředitel AC.

5.2.4 Podpora sociálních pracovníků

Podpůrná opatření pro pracovníky mohou vést nejen ke zvýšení jejich odbornosti a zvyšovat tak kvalitu poskytovaných služeb, ale také mohou zvyšovat jejich spokojenost v zaměstnání. V AC jsou využívány tyto podpůrné nástroje sociálních pracovníků:

- supervize pod vedením nezávislého, externího supervizora (pravidelná možnost skupinové supervize jedenkrát za měsíc, v případě potřeby i individuální případové supervize);
- vzdělávací kurzy a semináře mimo organizaci;
- vzdělávací nebo konzultační setkání s externími odborníky v organizaci;
- účast na odborných konferencích;
- individuální setkávání s nadřízeným a s kolegy umožňující konzultace a zpětnou vazbu;
- intervize zaměřená na práci s klienty s možností přizvání dalších členů organizace (např. ředitele);
- individuální návrhy sociálních pracovníků pro zlepšení podpory;
- teambuildingové akce zaměřené na posilování týmu;
- dostupné odborné informace v knihovně AC;
- vybavení a prostředí umožňující komfort pro pracovníky (např. program na vyhledávání v zákonech).

ZÁVĚREM

Tato metodika Adopčního centra vychází z dlouholeté praxe SNRP, kde bylo a je vždy v centru zájmu dítě jako takové, nikoli skutečnost, že je osvojené. Sledujeme, ctíme a hájíme především právo a zájem každého dítěte. Současně si uvědomujeme, že k uspokojování potřeb dítěte může v plné míře docházet jen v milující, stabilní a bezpečné rodině, a proto se věnujeme podpoře budoucích i nových rodičů s veškerým respektem k jejich individualitě.

Místo úplného závěru nám dovolte připomenout moudrá slova vzácného pana prof. Zdeňka Matějčka, který nás svým životem a dílem naučil že *„za zájem dítěte […] je možno pokládat požadavek, aby byly v pravý čas a v dostatečné míře uspokojovány jeho základní psychické potřeby"* (1996)[22] . Za ně považoval potřebu životní jistoty – lásky a citového bezpečí, potřebu stimulace, potřebu smysluplného světa, potřebu pozitivní identity – najít své místo ve společnosti a potřebu životní perspektivy – otevřené budoucnosti.[23]

[22] *Podle osobních poznámek prof. Matějčka z roku 1996 Základní téze k „Péči o děti (nejen) do 3 let věku bez rodinného zázemí" z hlediska dětské psychologie (nepublikováno, interní materiál SNRP).*

[23] *Langmeier, J., Matějček, Z. Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974.*

PŘÍLOHY

Příloha 1

ŠKÁLA ADAPTACE DÍTĚTE

Za účelem sledování adaptačního procesu dítěte v rodině jsme vytvořili škálu sledující dítě v sedmi oblastech, které jsme vyhodnotili jako významné ukazatele průběhu adaptace. Škála umožňuje pouze hrubý screening, nikoli komplexní zhodnocení průběhu adaptace a s tímto vědomím je také používána. Rozdělení projevů dítěte v rámci jednotlivých oblastí na škále 1 až 4 (dle míry závažnosti) umožňuje hodnocení procesu adaptace více systematicky a v jemnějších nuancích.

	1	2	3	4	Poznámky
Jídlo	Není problém.	Občas nejí. Trochu se přejídá.	Spíše nejí. Přejídá se. Reflux. Vybírá si (velká vybíravost v jídle). Jí velmi málo a stojí velké úsilí jej nakrmit – odstrkuje, odbíhá apod.	Velmi se přejídá. Shromažďuje a schovává jídlo. Velmi silný reflux. Aktivně se jídlu brání.	
Spánek	Není problém.	Občas se v noci budí. Pláče ze spaní.	Spíše nepravidelný spánek. Noční děsy. Budí se v noci. Dlouhé uspávání. Často potřebuje konkrétní podmínky k uspání (nošení, houpání, vození v kočárku, …).	Velmi nepravidelný spánek. Málo spí. Časté buzení. Trvá dlouho, než usne. Pláče z únavy, ale neusne. Časté noční děsy. Vyžaduje rodiče u sebe, jinak pláče. Odmítá rodiče u sebe. Usne pouze za určitých podmínek (v náručí, v kočárku, samo).	

Emoční ladění	Převládá pozitivní ladění (úsměv, smích, pláč, zlobí se v situacích, které tomu odpovídají). Zvládá respektovat hranice (požadavky rodičů, zákazy apod.).	Občas více plačtivé. Zvýšená podrážděnost.	Spíše plačtivé nebo podrážděné. Často se vzteká, zlobí, je smutné. Spíše jakoby bez nálady, apatické. Málokdy se usměje. Tendence k autostimulaci (repetitivní pohyby, cucání palce, autoagrese). Nemá rádo, když není po jeho.	Převládá pláč, vztek, vzdor nebo smutek. Je apatické. Téměř se nesměje, chybí úsměv. Výrazné autostimulační projevy (repetitivní pohyby, cucání palce, autoagrese). Nesnese omezování (zákaz, pokyn, ať něco nedělá). „Nasazená maska" za všech okolností.	
Intenzita emočních projevů	Pláč, vztek rychle přejdou, lze jej snadno uklidnit, intenzita „normální".	Občas pláče více, více se zlobí.	Spíše intenzivnější projevy (dlouho pláče, vzteká se). Je náročné jej uklidnit. Náznaky ubližování si. Náznaky destrukce věcí.	Pláče tak, až se pozvrací. Pláče dlouho. Vzteká se dlouho. Mlátí věcmi. Ubližuje si (bije se, bije hlavou o zeď, škrábe se). Velmi dlouho trvá, než se jej podaří uklidnit. Nepláče skoro vůbec. Skoro vůbec se nevzteká, nezlobí. Výraz v očích, jako by bylo nevidomé.	
Reakce na změny	Adaptuje se bez problémů. Strach adekvátní situaci (cizí člověk, náhlý hluk apod.). Nové podněty jej zajímají (hry, hračky, …). Zájem o nové podněty, aktivně je vyhledává.	Při změně je nejisté, ale nakonec ji zvládne. Nové podněty jej zajímají.	Spíše odmítá změny, nové podněty (bojí se, pláče).	Odmítá cokoli nového – pláče, zlobí se, bojí se (hračka, zvuk, …). Na nový podnět nijak nereaguje. Stereotypní chování (procházka konkrétní trasou, konkrétní hřiště, …). V nových situacích „se dělá neviditelné", jako by tam nebylo.	

Kontakt s rodiči a dospělými	Rádo se mazlí, i rádo samo zkoumá. K cizímu je nejprve ostražité, po nějaké době se osmělí. Výrazně nepreferuje jednoho z rodičů. V případě strachu, nejistoty, bolesti aktivně vyhledává rodiče. Vyhledává a drží oční kontakt.	Rodiče si více hlídá, ale většinou se nebojí zkoumat. Potřebuje více času, než se osmělí před cizími. V případě strachu, nejistoty, bolesti se obrací na rodiče, ne vždy je v kontaktu aktivní.	Spíše odmítá kontakt. Spíše potřebuje neustálý kontakt. Spíše jako by rodiče nepotřebovalo. Výrazný strach z cizích. Na příchod někoho cizího reaguje stejně jako na příchod rodiče. Spíše se vyhýbá očnímu kontaktu. V případě strachu, nejistoty, bolesti většinou nevyhledává rodiče. Výrazný rozdíl v preferenci rodičů.	Odmítá jakýkoli kontakt – zlobí se, odstrkává, pláče, nadává. Vyžaduje neustálý kontakt s rodiči, jinak pláče. Vzdaluje se od rodičů, jako by je nepotřebovalo. Děs z cizích lidí. K cizím lidem se má stejně jako k rodičům – nerozlišuje mezi cizími a rodiči. Nevyhledává ani nedrží oční kontakt. Povrchní, nediferencované vztahy. V případě strachu, nejistoty, bolesti vůbec nevyhledává rodiče. Jednoho z rodičů zcela odmítá.	
Kontakt s vrstevníky	Rádo pozoruje děti. Aktivně vstupuje do kontaktu. Hraje si – dle věku paralelní či interakční hra. Strach, zlobení se na vrstevníky adekvátní situaci (někdo mu ublíží, vezme hračku, nechce něco půjčit apod.).	V kontaktu s vrstevníky spíše pasivnější, ale je s nimi rádo. V kontaktu se snadno vyleká, rozzlobí, ale není náročné jej uklidnit.	Většinou ho vrstevníci nezajímají. Spíše se jich bojí. Spíše je vůči nim agresivní. Při hře se záhy rozzlobí. Na vrstevníky se neadekvátně upíná, touží po jejich pozornosti.	Vrstevníci ho vůbec nezajímají. Bojí se jich. Je vůči nim agresivní. Neumí si hrát, musí být pouze po jeho.	